

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MATEJA KLANČIŠAR

REVŠČINA OTROK

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MATEJA KLANČIŠAR

MENTORICA:izr. prof. dr. Mojca Novak
SOMENTORICA: mag. Maja Kersnik-Bergant

REVŠČINA OTROK

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

Iskreno se zahvaljujem mentorici dr. Mojci Novak za strokovno pomoč in kritično presojo
mojega dela, somentorici mag. Maji Kersnik-Bergant za vse idejne vzpodbude,
mag. Lei Javornik-Novak z Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve za pomoč pri
iskanju in dostopu do informacij, ter mnogim drugim, ki so mi v tem času nesebično pomagali
doseči zastavljen cilj.

Še posebna zahvala velja moji družini za vso izkazano podporo in potrpežljivost
ter Tebi, ki verjameš vame in mi vedno stojiš ob strani...

KAZALO:

1. <u>UVOD</u>	3
2. <u>REVŠČINA: koncept, definicije in merjenje</u>	7
2.1. Opredelitev revščine	7
2.2. Merjenje revščine	9
2.2.1. Absolutna revščina	9
2.2.2. Relativna revščina	11
2.2.3. Subjektivna revščina	12
2.2.3.1.. Townsendov koncept relativne deprivacije	14
2.2.4. Kaj je prav?	17
2.3. Kultura revščine	18
2.4. Načini merjenja revščine v Sloveniji	20
2.4.1. 80. leta 20. st.	20
2.4.2. 90. leta 20. st. ...	21
3. <u>REVNI V SLOVENIJI – statistična dejstva in subjektivna presoja</u>	25
3.1. Objektivni kazalci revščine	25
3.1.1. Struktura revnih gospodinjstev glede na socioekonomske determinante	28
3.1.2. Struktura izdatkov za življenjske potrebščine v gospodinjstvih	37
3.2. Subjektivni kazalci revščine	39
3.2.1. <i>Slovensko javno mnenje (SJM)</i>	40
3.2.2. Raziskava <i>Kakovost življenja v Sloveniji (1994)</i>	44
4. <u>»OTROŠKA REVŠČINA« in njena statistična neulovljivost</u>	48
5. <u>EKONOMSKO-SOCIALNI POLOŽAJ MLADIH DRUŽIN</u>	49
5.1. Socioekonomske značilnosti mladih družin	49
5.1.1. Operacionalna definicija 'mlade družine'	50
5.1.2. Demografske značilnosti mladih družin	51
5.1.3. Revščina v gospodinjstvih mladih družin	54

6. KAKOVOST ŽIVLJENJA OTROK V SLOVENIJI	58
6.1. Odraščanje v spremenjenih okoliščinah sodobnih družb	58
6.2. Šolska neuspešnost kot ključni dejavnik socialne izključenosti mladih	59
6.3. »Osipniki« in družbene posledice pojava »osipništva«	60
6.4. Pomen družinskega porekla	62
6.5. Brezposelnost mladih	63
7. ZAKLJUČEK	66
8. SUMMARY	68
LITERATURA	69

»Revščina je kriminal, ker ljudem ne dovoli biti ljudje;
je najokrutnejše zanikanje vsega človeškega obstoja«

(HDR, 1997)

1. UVOD

Revščina kot družbeni pojav z mnogimi obrazi je dejansko del življenja velikega števila ljudi in lahko kot taka s svojo različno dolgo prisotnostjo ter intenzivnostjo preseneti malodane kogarkoli med nami. Sodeč po obstoječih raziskavah pred njo niso povsem »varni« niti dobro izobraženi, kljub dejstvu, da sodi izobrazba med glavne varovalne dejavnike v smislu zmanjševanja tveganja oz. možnosti za posameznikovo kasnejše življenje v revščini.

Izhodiščni motiv, ki je hkrati tudi osnovna hipoteza za vključitev problema revščine otrok v pisanje diplomskega dela je dejstvo, da se v Sloveniji v zadnjih letih revščina v gospodinjstvih starih ljudi zmanjšuje, v gospodinjstvih z otroki pa povečuje (Poročilo o človekovem razvoju 2000-2001:101) in to kljub uvedbi določenih ukrepov, ki naj bi delovali v smeri zmanjševanja in blaženja stisk ter povečevanja socialne varnosti posameznih skupin prebivalstva.

Revščina otrok in s tem otroci kot eni izmed nosilcev bremena življenja v siromaštvu so postavljeni v središče mojega zanimanja in predstavljajo osnovni predmet opazovanja skozi sledeče strani diplomske naloge. Ker različne raziskave in sekundarne analize različno strukturirajo vzorčne enote, je predmet opazovanja precej ohlapno definiran in ne zajema sprva predvidenega le tistega dela otroške populacije¹, ki mu je po zakonu prepovedano opravljati plačano delo in je torej avtomatično ne le emocionalno, pač pa tudi finančno in materialno odvisen od odraslih, za delo sposobnih članov svoje družine oz. gospodinjstva, v katerem živi. Zaradi raznovrstnega zajemanja podatkov iz večih raziskovalnih projektov, se enote opazovanja skozi sledeče strani deloma spreminjajo, v kolikor zbrani podatki to omogočajo, pa osnovna značilnost kljub vsemu ostaja predvsem opazovanje gospodinjstev z otroki, starih do 15 let oz. v luči opazovanja brezposelnih mladih – do 18 let.

---

¹ v vednost: *Konvencija o otrokovih pravicah* definira kot otroka »vsako človeško bitje, mlajše od osemnajst let, razen če pravo, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže že prej«.

Omeniti je potrebno, da so razpoložljivi statistični podatki zbrani po gospodinjstvih na agregatni ravni in ne individualno za posamezne člane, kar posledično pomeni, da lahko revščino opazujemo in merimo zgolj znotraj gospodinjstev kot celote. Tako ugotavljamo delež revnih gospodinjstev in istočasno privzemamo, da je revščina enakomerno porazdeljena med posamezne člane gospodinjstva. Istočasno ne smemo zanemariti kritik tovrstnega pristopa, katerih avtorji, predvsem pa avtorice, opozarjajo na pomanjkanje spoznanj o kompoziciji (strukturi oz. porazdelitvi) revščine med posamezne člane v ekonomsko šibkih gospodinjstvih (Jenkins v Novak, 1994:96,97). Tovrstni statistični »egalitarizem« (Novak, 1994:115,116) lahko na ta način ustvarja popačeno sliko pojava, ki v realnosti izgleda veliko bolj kompleksno in individualno specifično.

Ena izmed splošnejših hipotez, ki jo preverjam, je osrediščena okoli pojava revščine kot večplastnega pojava, ki ne prizadene ljudi (posameznika, družino ali gospodinjstvo) le v materialnem smislu, pač pa so ljudje izpostavljeni tudi drugim vrstam pomanjkanj. Revni pogoji, v katerih odraščajo otroci, ki prihajajo iz revnih družin oz. gospodinjstev, povzročijo, da so ti otroci v povprečju slabše izobraženi, šibkejšega zdravja, živijo v slabših bivanjskih razmerah in na splošno deležni manj intenzivnih intelektualnih in motivacijskih vzpodbud iz njihovega neposrednega okolja kot njihovi vrstniki, ki živijo v bolj situiranih družinah oz. gospodinjstvih.

Razmišljanje na nivoju psihosocialnih učinkov pojava se vrti okoli ugotavljanja občutkov in načinov dojetja revščine pri otrocih ter istočasno raziskovanja njihovega odzivanja na to posebno življenjsko situacijo. Otroci kot nepreskrbljeni družinski člani tako lahko dojemajo uradno izmerjeno in ovrednoteno veliko pomanjkanje v lastni družini manj intenzivno kot sicer stanje pomanjkanja in nizke blaginje občutijo njihovi starši. Znano je, da starši na različne načine poskušajo omiliti težke razmere, v katerih se družina sicer nahaja² in tako nevtralizirati negativne učinke nizkega življenjskega standarda na življenje njihovih otrok.

Z vidika učinkov ukrepov socialne politike pa smo pozorni tudi na razpolaganje z dohodki, ki izvirajo iz naslova socialnih transferjev, pri čemer imam v mislih predvsem vprašanje, kdo in še posebej kako se porabljajo dodeljena sredstva, ki so v smislu socialne pomoči namenjena

---

² Pogosta strategija staršev je npr. kvalitativno krčenje ter maksimalno omejevanje stroškov pri zadovoljevanju lastnih potreb na račun blaženja posledic, ki jih povzroča nizek materialni standard njihovim mladoletnim potomcem.

zadovoljevanju potreb otrok v družinah, ki so izpostavljena ali jim preti revščina. Posledicam pomanjkanja, ki je v osnovi večplastno in raznovrstno, se kljub trudu udeležencev in zunanjim intervencijam največkrat ne da izogniti. Dilema, ki se poraja vedno znova in znova, je v kontekstu mojega študijskega zanimanja še pomembnejša, vendar njene rešitve na tem uvodnem mestu niti ne bomo iskali.

Sledeči tekst je strukturiran tako, da so v prvem delu predstavljeni pojem, koncept, različne opredelitve revščine ter različni načini njenega merjenja, predvsem z namenom seznanitve z osnovnimi teoretskimi pojmi in pristopi k preučevanju revščine, saj je definicija revščine eden od ključnih dejavnikov za ugotavljanje obsega revščine oz. njeno merjenje. Osrednji del naloge bo temeljil na analizi obstoječega stanja revščine v Sloveniji s poudarkom na revščini otrok, ki jo je, kot že rečeno, moč opazovati le v okviru družin oz. znotraj gospodinjstev z otroki.

Ker je revščina otrok predvsem zaradi neustreznosti oz. pomanjkanja »direktnih« statističnih podatkov, ki bi nazorno beležili stopnjo revščine pri tej skupini prebivalstva, tako težko ulovljiva in merljiva, sem se ob nenehnem izmikanju poprej definirane predmeta opazovanja – otrokom, poskušala približati skozi opazovanje mladih družin in populacijo osipnikov, ki jo tvorijo otroci, ki so še pred zaključkom obiskovanega izobraževalnega programa izstopili iz procesa šolanja, ne da bi se pri tem vpisali v kakšen drug program. Tako je ločeno poglavje namenjeno ugotavljanju ekonomsko-socialnega položaja specifične družbene skupine, ki so jo raziskovalci prepoznali pod pojmom 'mlade družine'. Najbolj splošno rečeno so to tiste oblike skupnosti, ki jih ustvarjajo mladi ljudje na prehodu v obdobje odraslosti oz. skupnosti, katerih povezujoča lastnost izhaja iz starosti in položaja otrok, kot 'mlado družino' pa se razume družino z majhnimi otroki. Cilj umestitve tovrstnega opazovanja in ocenjevanja morebitne prisotne revščine na sledeče strani diplomske naloge je bil sledeč: na podlagi obstoječih podatkov in pripadajočih izračunov primerjati položaj mladih družin z ostalimi družinami oz. gospodinjstvi in tako s pomočjo ustaljenih statističnih kazalcev ugotoviti morebitne posebnosti oz. odmike od povprečja, ki velja za gospodinjstva v slovenskem prostoru.

Izhodiščno gledano velja, da je revščina kljub svoji kompleksnosti in raznolikosti z vidika vzročnosti še vedno ključno povezana s posameznikovo stopnjo dosežene izobrazbe, zato je, kot že rečeno, nekaj strani namenjenih tudi mnogokrat spregledanemu, a nezanemarljivo

pogosto prisotnemu pojavu tudi med učenci v našem družbenem prostoru. *Osipništvo* ali predčasen izstop iz izobraževalnega programa kot individualna praksa posameznika poleg individualnih posledic sooča tudi s posledicami širših dimenzij, med katere spadajo npr. socialne, izobrazbene, ekonomske itd. Ob upoštevanju spoznanj o generiranju revščine ugotovimo, da so posledice osipa tudi družbene narave. Vrednotenje znanja in časa, posvečenega šolanju, je individualno specifično, zato se zdi mladim doseganje ustrezne izobrazbene ravni oz. pridobitev poklica različno pomembno. Veliko zavisi tudi od družinskega porekla. Primerna starševska podpora lahko z različnimi motivacijskimi in inspiracijskimi dejavniki vzpodbudno vpliva na otrokovo oblikovanje pozitivne samopodobe, samospoštovanja in zaupanja v lastne sposobnosti. Raziskave na to temo so pokazale, da starši, ki niso tako močno angažirani pri vzgoji potomcev oz. katerih otroci niso deležni poklicnih ali izobraževalnih vzpodbud, se tudi v kasnejšem življenju težko samopromovirajo in redko izkoristijo svoje potenciale. Nekateri pa celo misel na šolanje že kot otroci opustijo, istočasno pa tudi sanje in željo po boljšem in drugačnem življenju.

V zaključku povzemam glavne ugotovitve in spoznanja o stanju revščine gospodinjstev v slovenski družbi.

2. REVŠČINA: koncept, definicije in merjenja

Pričujoče poglavje je namenjeno predstavitvi osnovnih analitskih in teoretskih prijemov pri obravnavanju pojava revščine. Predstavljene definicije in opisani koncepti revščine zasedajo pomembno mesto v raziskovanju blaginje prebivalstva v določeni družbi.

2.1. Opredelitev revščine

Kljub temu, da je revščina sicer »neželen«, a vendarle neizpodbiten spremljevalec družbenega razvoja tudi v vseh sodobnih družbah in zato nemalokrat zaznan pojav tudi v slovenskem prostoru, pa je sam pojem revščine izredno izmuzljive narave in posledično težko opisljiv in še težje merljiv. Že sam pregled obstoječe literature s področja raziskovanja revščine pokaže na širino in večdimenzionalnost omenjenega pojava, ki pa se v realnem življenju kljub svoji navidezni abstraktnosti kaže v zelo konkretnih oblikah. Ko je Molly Orchansky nekoč metaforično dejala, da »revščina obstaja – tako kot lepota – v očeh opazovalca« (Orchansky v Stanovnik, IB,1990:18), je tudi sama opozorila na segment subjektivne presoje kot eno od spremljevalnih okoliščin tovrstnega raziskovalnega početja. Različnost definicij praga revščine kaže, da revščina ni naravno stanje, ki bi ga bilo moč objektivno definirati. V bistvu vsak analitik oblikuje svojo definicijo revščine. Pomanjkanje osnovne definicije revščine oz. njena nedorečenost, ki je med drugim posledica dejstva, da vsaka definicija revščine izhaja iz določene teorije, teorij pa je več, je tako eden izmed razlogov za tako raznoliko zaznavanje in obravnavanje problema revnih.

Z izrazom revščina označujemo kombinacijo različnih vrst pomanjkanj oz. deprivacij v materialnem in socialnem smislu, ko ljudje delno ali celo sploh ne morejo več svojemu okolju primerno zadovoljiti svojih materialnih in socialnih potreb. Problem revščine je tako družbeno specifičen, kar pomeni, da je revščina ljudi močno odvisna od okolja, kjer posameznik živi in zadovoljuje svoje potrebe. Revščina ne prizadene ljudi (posameznika, družino ali gospodinjstvo) le v materialnem smislu, pač pa so izpostavljeni tudi drugim vrstam prikrajšanosti. Posredno je tako povezana s slabšo izobrazbeno ravni, slabšim zdravstvenim stanjem, slabšimi bivalnimi razmerami, nezaposlenostjo, nizkimi dohodki itd. (Human Development Report Slovenia³, 2000-2001:99). Revščina torej ni izključno ekonomski pojav,

---

³ V nadaljevanju HDR.

čeprav v oblikovanju definicij in strategij uradnega zaznavanja revščine še vedno vlada »carstvo relativnega dohodka« (Novak, 1994) in drži, da je ključnega pomena za »ne-revščino« prav stabilen (stalen) vir dohodka.

Za ugotavljanje vseh razsežnosti revščine je bilo zastavljenih mnogo različnih pristopov in poskusov. Posamezni avtorji zelo različno konceptualizirajo pojav revščine, temu primerno so raznolike tudi same definicije tega družbenega pojava. Najstarejša empirična raziskava o revščini sega v čas ob koncu 19. stoletja. Leta 1899 je Seebohm Rowntree, takratna avtoriteta na področju zaznavanja in raziskovanja revščine v britanskem prostoru, opravil prvo tovrstno raziskavo (na področju Yorka v Angliji), kasneje pa jo je ponovil še v letih 1935 in 1950. Od Charlesa Bootha dalje, ki je prav tako že konec 19. stoletja analiziral življenjske razmere v Angliji, je revščina največkrat konceptualizirana kot pomanjkanje dohodka. Dohodek kot mera revščine je najlažje empirično preverljiv. Kljub zgodnjim začetkom, ki segajo v začetek 20. stoletja pa so se raziskave revščine razmahnile predvsem v šestdesetih letih. Takrat so revščino začeli obravnavati kot dejavnik, ki ima lahko zelo različne vzroke, pomanjkanje dohodka je tako samo eden v široki paleti obstoječih dejavnikov (Novak, 1994: 15-16, 22-28). Townsend (1979:31) revščino opredeljuje na naslednji način:

posamezniki, družine in skupine populacije zapadejo v revščino takrat, ko jim primanjkuje sredstev, s katerimi bi obdržali določen način prehranjevanja, sodelovali v raznih aktivnostih ter imeli za življenje takšne pogoje in dobrine, ki so značilni ali pa vsaj splošno sprejeti in priznani v družbi, kateri pripadajo. Njihova sredstva so tako zelo pod tistimi, ki so na razpolago povprečnemu posamezniku ali družini, da so zaradi tega izključeni iz običajnih vzorcev življenja, delovanja in običajev.

Na podobnem razmišljanju temelji definicija Evropskega sveta: »Revne so osebe, družine ali skupine oseb, katerih sredstva (materialna, kulturna in socialna) so tako omejena, da jim ne omogočajo minimalno sprejemljivega življenja v državi, v kateri živijo.«⁴ (Martin-Guzman, HDR, 1998:59). Malce drugače razmišlja Nobelov nagrajenec za ekonomijo Amartya Sen, ki pravi, da so revni tisti, »ki imajo skrajno omejene možnosti za delovanje« (Sen v IB, 1990:18). Njegova definicija se ne naslanja izključno na dohodek oz. njegovo pomanjkanje, pač pa v

---

⁴ Takšno definicijo revščine je Svet Evrope sprejel 19. novembra 1984.

ospredje postavi širši koncept omejenih možnosti in posledično kmitve priložnosti za doseganje zelene življenjske ravni.

2.2. Merjenje revščine

Pri merjenju revščine je v uporabi več metodoloških pristopov, katerih uporaba je odvisna od tega, katere koncepte in na njih utemeljene definicije uporablja posamezen analitik. V grobem lahko ločimo med pristopi, ki revščino razumejo kot absoluten, ali relativen pojav, hkrati pa lahko upoštevamo objektivna ali subjektivna merila.

2.2.1. Absolutna revščina

Metodologije, osnovane na absolutnem pristopu, izhajajo iz predpostavke o obstoju določenih »osnovnih človekovih potreb«, katerih (vsaj delna) zadovoljitev je pogoj za posameznikovo fizično preživetje. Tovrsten pristop je utemeljen na oceni osnovnih (minimalnih) potreb posameznika *po hrani*, merjene s količino zaužitih kalorij in proteinov, potrebe *po bivališču*, merjene s kakovostjo stanovanja in stopnjo njegove zasedenosti ter potrebe *po zdravju*, merjena s stopnjo otroške smrtnosti in kakovostjo razpoložljive medicinske oskrbe (Haralambos, Heald v Novak, 1994:23, 24).

V Angliji sta tak pristop zagovarjala Seebom Rowntree, ki je delal analize na podlagi ugotovitev ameriškega nutricionista Atwaterja že leta 1899, in lord Beveridge v letih 1934-1945. Po njunem mnenju so bile družine revne⁵, če »njihovi dohodki niso zadostovali za zadovoljevanje minimalnih potreb za fizični obstoj« (Townsend, 1993:30).

Viden prispevek k uporabi koncepta absolutne revščine je kasnejše delo ameriške raziskovalke Molly Orchansky, ki je med drugim določila tudi prag revščine v Združenih državah Amerike. Njena osnovna ugotovitev je bila, da povprečna družina približno tretjino celotnega (finančnega) družinskega proračuna porabi za hrano, zato je meja revščine, ki je tako ob koncu šestdesetih let 20. stoletja postala tudi uradna meja revščine v ZDA⁶, določila s

⁵ Nekateri avtorji, npr. Townsend revščino, ko posameznik živi v pomanjkanju nujnih življenjskih potrebščin, označi kot subsistenčno revščino (1993:30).

⁶ Po mnenju strokovnjakov velja tovrsten ameriški izračun meje revščine za enega najenostavnejših načinov pri določanju meje revščine, ki v določeni meri kaže na vsesplošno opazni ameriški pragmatizem (stanovnik v IB, 1990:20).

trikratnim produktom stroškov predvidenih za hrano. Pri oblikovanju meje revščine je bila upoštevana velikost družine, število otrok, spol in starost nosilca družine ter kmečko ali nekmečko poreklo (Novak, 1994:25).

Omenjeni pristop je kmalu trčil ob vrsto zadržkov in stroka je z bolj ali manj tehtnimi argumenti spodbijala njegovo uporabno vrednost. Jedro kritik in najpogostejši očitki so vezani na posploševanje družbenih razmer, ki so zelo relativne narave in se spreminjajo tako v času kot prostoru. Koncept absolutne revščine te dimenzije ne upošteva. Dodatna pomanjkljivost tega pristopa je tudi v tem, »da so osnovne (minimalne) potrebe praviloma enotno opredeljene za vse prebivalstvo" (Stropnik v SER, 1994:2), kar predpostavlja enak vzorec potrošniškega obnašanja za vse prebivalce iste družbe oz. države, čeprav istočasno vemo, da je prehranjevanje v veliki meri družbeno posredovana vedenjska praksa. Nepremišljeno določanje osnovnih potreb pa lahko hitro izzveni kot grobo poseganje na področje človekovih osnovnih pravic pri »izražanju norm in vrednot posameznika ter njegovi prosti izbiri« (Stropnik v SER, 1994:2).

Pojem absolutne revščine je še težje utemeljevati, kadar vključuje tudi temeljne kulturne potrebe. Te potrebe so namreč tako različne, da jih je nemogoče krajevno in časovno primerjati. Koncept »temeljnih človekovih potreb« poleg zadovoljevanja »osnovnih oz. nujnih življenjskih potreb«, kot so ustrezna prehrana, prebivališče in njegova opremljenost ter oblačila, upošteva tudi določene potrebe, ki se zadovoljujejo predvsem na lokalnem nivoju in so tako sestavni del politik posameznih lokalnih skupnosti. To so npr. potrebe po pitni vodi, higienskih razmerah bivanja, javnem prevozu, zdravstvenih storitvah, izobraževanju ter kulturi (Townsend v Svetlik(ur), 1996:314).

Vsak absolutni standard vsaj delno odseva tudi vrednotno in svetovnonazorsko prepričanje raziskovalcev samih. Kljub težnji po maksimiziranju objektivnosti znanstvenega dela, ki je še posebej prisotno v družboslovnih znanstvenih krogih, se določeni družbeno-kulturni obremenjenosti znanstvenikov ne moremo izogniti. Pri medkulturnih primerjavah revščine tako raziskovalci pogosto favorizirajo navade lastne kulture in zmanjšujejo pomen navadam in običajem, ki so drugačni, vendar za neko kulturo bistvenega pomena (Haralambos, Holborn, 1999:134).

2.2.2. Relativna revščina

Relativne definicije revščine povedo, koliko je član neke družbe reven glede na druge člane te družbe. Zagovorniki tega pristopa poudarjajo, da je pojmovanje revščine odvisno od tega, kaj so za konkretno okolje razumljivi in sprejemljivi standardi življenja in življenjskega stila, pri čemer je revščina opredeljena kot odstopanje od teh standardov. V nasprotju z absolutno mejo revščine, ki je »fiksirana in se ne spreminja zaradi sprememb dohodkovne ravni prebivalcev oz. gospodinjstev« (Program boja proti revščini in socialni izključenosti, 2000:15), koncept relativne revščine upošteva razporeditev dohodkov znotraj določene populacije in »se spreminja zaradi sprememb distribucije dohodka« (ibid:15). Gre torej za revščino kot posledico neenakomerne razdelitve dohodka v družbi, zato jo lahko označimo tudi kot »revščino zaradi neenakosti« (Stropnik v SER, 1994:491).

Townsend kot soudeleženec kritičnih odzivov pri uporabi absolutnega pristopa pri raziskovanju revščine, poskuša s svojo definicijo utrditi pojmovanje revščine kot pojava, katerega značilnosti se ne da opredeliti v absolutnih, pač pa le v relativnih kategorijah. Revščina namreč ne izhaja *izključno* in *samo* iz pomanjkanja finančnih sredstev oz. nemožnosti zadovoljitve osnovnih človekovih potreb, pač pa je pomemben kriterij zanjo tudi »možnost oz. nemožnost polnovredne vključenosti v družbeno dogajanje« (Rus, 1990:210). Podobno razmišljanje poda Atkinson:

»kajti, ljudje so revni, ker so deprivirani glede na možnosti, udobje in samospoštovanje, ki se v določeni družbi pojmuje kot normalno. Gre torej za spremenljive povprečne standarde skupnosti, ki omogočajo dojetje revščine, zato je reven tisti, čigar zadovoljevanje potreb je pomembno pod ravnijo družbenih standardov. Revščino je treba pojmovati v odnosu do življenjskih standardov določene družbe, ki je predmet proučevanja...Četudi privzamemo standarde relativne revščine, to še ne pomeni tudi ukinjanja revščine. Prav nasprotno, lahko si zamislimo družbo, kjer nihče nima manj denarja od polovice povprečja. Toda smisel relativnega koncepta ni v obsegu. Meja revščine je, tudi po relativnem konceptu, odraz soodvisnosti življenjskih standardov.« (Atkinson v Novak, 1994:27).

Relativni pristop definira kot revna tista gospodinjstva, katerih dohodki ali izdatki so pod pragom (mejo) revščine. Najpogosteje uporabljena metoda izračunavanja relativne meje

revščine je določena z odstotkom (npr.60%) povprečja ali mediane⁷ dohodkov ali izdatkov vseh gospodinjstev. Prag revščine, ki ga je upoštevala analiza revščine, pripravljena na podlagi podatkov iz »Ankete o porabi gospodinjstev« v treh letih 1998 do 2000, je npr. določen s 50% povprečja izdatkov vseh gospodinjstev.

2.2.3. Subjektivna revščina

Tretji način opazovanja in merjenja revščine v ospredje postavlja posameznikovo subjektivno presojo oz. oceno o lastnem življenjskem standardu. Tovrstna samoocena oz. samoopredelitev lastnega materialnega položaja ustvarja dodaten vpogled v blaginjo posameznikov, družin ali gospodinjstev, saj lahko na osnovi podatkov pridobljenih z anketami⁸ sklepamo, kako ljudje doživljajo oz. dojemajo stanje revščine.

Začetke oblikovanja mer subjektivne revščine zasledimo ob koncu 70.-ih let prejšnjega stoletja (Goedhart et al v Novak, 1994:48). Za enega izmed najenostavnejših pristopov pri ugotavljanju subjektivne percepcije revščine velja t.i. SPL postopek (SPL - Subjective Poverty Line), ki temelji na uporabi vprašanja o minimalnem dohodku, ki ga gospodinjstvo potrebuje, da pokrije svoje življenjske stroške. Center za socialno politiko v Antwerpnu svojo mero subjektivne revščine oblikuje na oceni anketirancev o tem, kako lahko gospodinjstvo pokriva svoje življenjske stroške (»z veliko težavo«, »s težavo«, ..., »zelo lahko«). Njihov koncept temelji na prepoznavi revnih kot tistih, ki s težavo zadovoljujejo svoje materialne potrebe (Novak, 1994:48,49). Po mnenju Stanovnika pa je metodološko dosti bolj ambiciozno zastavljen t.i. leydenski koncept meje revščine (LPL - Leyden Poverty Line), ki anketirance sprašuje o velikosti dohodka, ki je zanj »zelo slab«, »slab«, »nezadosten«, »zadosten«, »dober« in »zelo dober« (Stanovnik v DR, 1997:27, 28). Kvaliteta tako dobljenih odgovorov

⁷ Mera srednje vrednosti je lahko povprečje ali mediana. Slednja je manj občutljiva na vpliv ekstremnih vrednosti kot povprečje in je bolj primerna za dolgoročne analize ter ugotavljanje trenda.

⁸ »Subjektivne podatke« dobimo z anketo na podlagi mnenj članov gospodinjstev (anketirancev) o tem, v kolikšni meri jim njihovi dohodki zadoščajo za pokritje življenjskih stroškov (npr. Anketa o porabi gospodinjstev v letu 1993, SURS, Ljubljana – vprašanje se glasi »V kolikšni meri vaši dohodki zadoščajo za pokritje življenjskih stroškov?«, pripadajoči odgovori pa si sledijo po štiri stopenjski lestvici od »popolnoma zadoščajo« do »sploh ne zadoščajo«), še bolj poglobljeno sliko revščine in življenjskih razmer posameznika in njegove družine pa dobimo na podlagi samoocene materialnega položaja anketiranca (npr. SJM/94/4, CJMMK pri FDV). Longitudinalno vprašanje, vključeno v projekt raziskovanja materialne blaginje ljudi, se glasi: »Katera od spodaj navedenih izjav najbolj opisuje vaš trenutni materialni položaj?«. Navedene izjave so opisnega značaja, ki navajajo »življenje v luksuzu...« do »življenja v revščini«.

je neprimerno večja, saj omogoča nadalje postavitev »individualne funkcije blaginje dohodka« (ibid)⁹.

V primeru ugotavljanja deleža revnih v posameznih družbah uporaba koncepta subjektivne revščine omogoča tudi prepoznavo tiste skupine ljudi, ki se sami izrečejo za revne oz. se prepoznajo kot revni. Anketiranci tako odgovarjajo na vprašanja, ki se vežejo na shajanje njihovega gospodinjstva z obstoječim mesečnim dohodkom, spreminjanje njihovega (finančnega oz. materialnega) položaja na bolje ali na slabše, redno plačevanje položnic, redno odplačevanje dolgov ipd. Pozorni moramo biti predvsem na formuliranje vprašanj in kontekst, v katerega jih vključimo, ker ima oboje lahko nezaželen vpliv na odgovore anketirancev. Glavni pomen, ki osmišlja zatekanje k tovrstnim vprašanjem, ni ugotavljanje večje ali manjše realističnosti revščine pri opazovanih ali opazovalcih. Bistvo je razčleniti posamezne socialnostrukturne značilnosti, ki jih izkazujejo siromašni – tisti po subjektivni presoji in po objektivnih merilih ter nato pojasniti vzroke razlik med njimi (Novak v Svetlik(ur), 1996:332).

Velik pomen pri uporabi koncepta subjektivne revščine lahko pripišemo predvsem dejstvu, da samo po tej poti pridemo do informacij, ki se vežejo na samooceno ljudi o njihovem življenjskem standardu, o zadovoljstvu z danimi življenjskimi pogoji itd. Kljub vsemu je potrebno odgovore vrednotiti z določeno distanco, saj je ocena lastnega materialnega položaja odvisna tudi od osebnih pričakovanj in želja posameznika oz. posameznice. Prevelik razkorak med dejanskim in želenim stanjem lahko vodi v pretirano (potencirano) negativno samooceno. Istočasno je priznavanje življenja v revščini, četudi le anonimno v anketi, za takšno osebo bolj ali manj javno priznanje lastnega siromaštva, ki se dostikrat povezuje z občutki nelagodja in priznavanjem vsesplošnega osebnega neuspeha v življenju. Zato je tako ugotovljen delež revnih ljudi praviloma dosti nižji od tistega, ki je ugotovljen z objektivnimi merili, t.j. pod izmerjenim in uradno določenim pragom revščine¹⁰.

⁹ tj. subjektivno raven blaginje v odvisnosti od dohodka

¹⁰ Kot primer vzemimo leto 1999, ko je v Sloveniji pod pragom revščine, določenim s 50% povprečnih ekvivalentnih izdatkov, živelo 12,2% vseh gospodinjstev, v anketi pa je le 0,4% vprašanih ocenilo, da živijo v revščini (vir: SURS in SJM).

2.2.3.1. Townsendov koncept revščine kot relativne deprivacije

Koncept relativne deprivacije beleži svoje začetke koncem 40. let prejšnjega stoletja, ko so Stouffer in sodelavci s svojimi osnovnimi idejnimi zasnovami postavili temelje za nadaljnji razvoj danes tega široko uporabljenega in dopolnjenega koncepta. V petdesetih letih je idejo nadaljeval Robert Merton, desetletje kasneje se je s konceptom ukvarjal tudi Runciman (Novak, 1994:63). Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih je teoriji relativne deprivacije svoj neizbrisen pečat vtisnil britanski sociolog Peter Townsend, ki situacijo relativne deprivacije opiše kot situacijo, ki »...ljudem ne dovoljuje, da bi zadovoljevali svoje potrebe in živeli na način, ki je tipičen za določeno družbeno okolje...« (Townsend v Svetlik(ur), 1996:315). Takšni ljudje so posledično na različne načine izključeni iz običajnega družbenega življenja¹¹.

Townsend opazuje revščino z vidika odnosov do standardov določene družbe v določenem času. Tako razlikuje tri načine opredeljevanja revščine, s katerimi skuša opredeliti tisti delež prebivalstva, ki živi v relativni neblaginji (Haralambos, Holborn, 1999:137,138):

- *Državni standard revščine* služi kot temelj pri izračunavanju uradnih statistik o revščini. Ta standard se iz leta v leto spreminja glede na povprečni dohodek prebivalca in je zato odvisen od definicije revščine posamezne vlade, zato ga Townsend ne obravnava kot 'znanstvenega ali družbenega'.
- *Relativni dohodkovni standard revščine* temelji na primerjavi dohodkov prebivalstva. Tisti, ki dobijo 50% ali manj dohodkov od povprečja, so definirani kot revni, za tiste, ki dobijo med 50 in 80% pa velja, da živijo na robu revščine. Pomanjkljivost tega standarda je v tem, da ničesar ne pove o tem, kako revno pravzaprav živijo ljudje z najnižjimi dohodki, saj je le-to odvisno tudi od razvitosti sistema družbene blaginje, ne samo od stopnje neenakosti. Poleg tega Townsend kritično poudarja, da je točka, na kateri je postavljena meja revščine, poljubna in ne absolutna, kar pomeni, da bi lahko mejo revščine prav tako postavili pri šestdesetih ali sedemdesetih odstotkih.
- *Relativna deprivacija* je po njegovem mnenju edini način razmišljanja, kjer »lahko revščino objektivno opredelimo in se ji dosledno posvetimo« (Townsend v ibid:138). Odvisna ni le od sredstev, ki so posameznikom na razpolago, pač pa tudi od načina

¹¹ Proces izključevanja se pogosto prične z materialnim pomanjkanjem ter se ob kopičenju različnih vrst pomanjkanj še pogloblja ter širi na čedalje več področij posameznikovega življenja.

življenja, ki določa kako bodo ta sredstva uporabili. Ključni moment takšnega razumevanja je torej družbeno okolje, ki vselej specifično pogojuje življenja posameznikov, t.j. delo, potrošnjo, zabavo, preživljanje prostega časa itd. Poleg dohodka se pri teh meritvah upoštevajo tudi druga sredstva, ki so lahko na voljo (npr. lastništvo stanovanj, ugodnosti in darila, ki so povezana s poklicem, vrednost družbenih storitev kot so izobraževanje in zdravstvo). Eden od vidikov revščine je tudi udeležnost ljudi in skupin v življenjskem slogu skupnosti, zato je revščina po Townsendu lahko tudi situacija, ko je posameznik/ica nezmožen/a udeleževanja v aktivnostih, ki so za neko družbeno okolje običajne (ibid:138). S kazalci objektivne deprivacije ugotavljamo nerazpoložljivost določenih virov ter odsotnost sodelovanja v običajnih aktivnostih v določenem družbenem okolju, medtem ko subjektivno deprivacijo razumemo kot zaznavanje posameznikovega občutka prikrajšanosti za te vire oz. aktivnosti (Townsend v Novak, 1994:76). Poznavanje in uporaba koncepta relativne deprivacije oz. prikrajšanosti tako omogoča, da problem revščine razumemo tudi onstran okvirov golega materialnega pomanjkanja in nadgradimo načine opredeljevanja revnih tako, da prepoznamo revščino tudi kot način življenja, ki je sicer globoko prežet s prikrajšanostjo v materialnem smislu, vendar ni le materialno pomanjkanje.

Uporaba različnih standardov pri izračunavanju deleža osiromašenega prebivalstva je Townsenda pripeljala do oblikovanja indeksa deprivacije, ki mu je služil pri izračunu konkretnega deleža revnega prebivalstva tedanje Velike Britanije ter mu nadalje omogočil prepoznavo posameznih skupin prebivalcev, kateri so še posebej močno izpostavljeni grožnji, da bodo nekoč tudi sami živeli v revščini (t.i. rizične skupine prebivalstva).

Townsendov **indeks deprivacije** je osnovan na prepoznavi šestdesetih posebnih vrst deprivacij, ki se posredno ali neposredno navezujejo na »gospodinjstva, prehrano, gorivo in elektriko, oblačila, gospodinjske potrebščine, prebivališča in razvedrilo, delovne pogoje, zdravje, izobraževanje, okolje, družinsko življenje, rekreacijo in družabne aktivnosti« (Haralambos, Holborn, 1999:139). Iz nabora prvotnih (60) vrst deprivacij je avtor, po mnenju nekaterih kritikov pričujočega koncepta dokaj »samovoljno« (npr. Wedderburn v ibid), izbral

dvanajst najpomembnejših (glej Haralambos, Holborn, 1999:140 ali Townsend, 1979:250), ki naj bi bile v samem vrhu prioritete vseh, ne le posameznih delov prebivalstva¹².

Naslednji korak je bil izračun deprivacijskega indeksa za vsako gospodinjstvo posebej. Indeks je zasnovan tako, da njegova naraščajoča vrednost odraža kopičenje deprivacij ali z drugimi besedami, več kot je v gospodinjstvu zaznanih deprivacij, višji je izračunani rezultat. Nadaljnja operacionalizacija že znanih Townsendovih teoretskih izhodišč je temeljila na izračunu praga revščine¹³, ki naj bi omogočil vpogled v tedanji obseg siromašnega prebivalstva v Veliki Britaniji.

Na tem mestu velja omeniti še Mackovo in Lansley-a, ki sta uporabila nekoliko spremenjeno Townsendovo metodo. Namesto mnenj strokovnjakov sta se kot vira informacij o elementih minimalne življenjske ravni poslužila anketnih podatkov, zbranih s pomočjo javnega mnenja. Med drugim sta upoštevala tudi razliko med »ne želeli« in »ne privoščiti« kot principom razlikovanja med ljudmi, ki »nimajo neke potrebščine zato, ker si je ne morejo privoščiti, in tistimi, ki je nimajo zato, ker si je ne želijo« (Stropnik v SER, 1994: 496).

Z uporabo koncepta izračunavanja deprivacijskega indeksa je Townsend prišel do pomembnih zaključkov, zato naj zgolj ilustrativno navedemo osnovna spoznanja, ki so rezultat teh izračunov. Ugotovil je, da je v Veliki Britaniji v letih 1968 in 1969 v revščini živelo 22,9% prebivalstva. Relativno visoka številka je še osupljivejša, če jo primerjamo z odstotkom revnih glede na državne standarde (6,1%) ali glede na standard relativnega dohodka (9,2%). Raziskava je tako pokazala in s tem tudi opozorila na bolj ali manj očitno dejstvo, da je revščina mnogo bolj razširjen pojav, kot se je do tedaj predvidevalo (Townsend v Novak, 1994:69,73). V svoji kasnejši, t.i. »londonski« študiji, izvedeni v letih 1985 in 1986, ki je bila metodološko in konceptualno nadgrajena in celovitejša, saj je temeljila na razlikovanju med objektivno in subjektivno deprivacijo, pa je s svojimi raziskovalnimi kolegi ugotovil tudi, da

---

¹² Townsend je indeks deprivacije zasnoval in uporabil koncem 60-ih let 20.st. za namene raziskovanja revščine v Veliki Britaniji, zato je tudi njegovemu indeksu moč očitati družbeno specifičnost izbranih deprivacij ter posledično oteženo mednarodno primerljivost rezultatov.

¹³ Kot prag revščine je bila »spoznana« in nato določena tista točka, »pod katero je količina deprivacije hitro narasla« (Haralambos, Holborn, 1999:139). V tedanji VB naj bi bil ta prag na približno 150% osnovnega dodatnega denarnega nadomestila. Mnogi avtorji so oporekali posameznim navedbam in izsledkom Townsendovih zgodnejših raziskav, kot npr. Piachaud izpodbija točnost izračuna praga revščine. V t.i. »londonski« študiji Townsend nadgradi koncept proučevanja z vključitvijo subjektivne komponente zaznavanja depriviranosti. Rezultati te raziskave potrjujejo njihovo oceno praga revščine, ki je »v grobem enaka kot ocena populacije« (Haralambos, Holborn, 1999:141).

je obstoječ sistem denarnih nadomestil za revne neustrezen, tovrstna politika ukvarjanja z revnimi pa neučinkovita (Haralambos, Holborn, 1999:141,142).

Dobljeni rezultati časovno prve Townsendove raziskave, povzeti v znamenitem delu tega avtorja iz leta 1979 »Poverty in the United Kingdom«, so sicer odraz britanskega stanja (ne)blaginje v tistem času in so z nacionalnega vidika zato izjemnega pomena, hkrati pa pomenijo kvantitativno in kvalitativno obsežen doprinos novih in pomembnih spoznanj ter načinov raziskovanja revščine v širšo sfero znanstvenega proučevanja družbene blaginje ter kvalitete življenja. Kljub vrsti kritik, katerim je bil avtor podvržen že kmalu po objavi študije in katere se neredko pojavljajo še dandanes, »britanska« študija zavzema zgodovinsko mesto na področju ukvarjanja s problemom revščine vsaj zaradi dveh razlogov: inovativnosti in celovitosti, ki lahko preseneča še danes (Novak, 1994:73).

2.2.4. Kaj je prav?

Predstavitev osnovnih značilnosti posameznih pristopov v raziskovanju in merjenju revščine nam dopušča neke vrste kritično presojo le-teh, pri čemer pa ne smemo pozabiti, da je kritično razmišljanje vsaj v določeni meri tudi rezultat posameznikove lastne ocene in njenih/njegovih preferenc. Tako po Spickerju (1993:5-8) posamezne definicije revščine ne odražajo zgolj večjo ali manjšo naklonjenost različnim konceptom (opredelitvam) revščine, pač pa reprezentirajo tudi specifične politične pozicije oz. prepričanja zagovornikov. Levičarsko usmerjenim politikom naj bi po njegovem mnenju bile bližje relativne opredelitve revščine. Ti problem revščine uvrščajo v širši sklop strukturnih problemov v družbi. Zagovarjajo širokopotezno državno intervencijo, ki bo ponovno vzpostavila ravnotežje pri učinkovitem delovanju družbene strukture ter tako »ublažila neugoden položaj revnih« (ibid:5). Desničarsko usmerjeni naj bi izraziteje bolj težili k absolutnim opredelitvam revščine, sam problem revščine pa razumejo kot dokaj omejen pojav, ki ne zahteva prevelikega državnega napora in obsežnih vladnih reakcij.

Omenjena klasifikacija je seveda mogoča in povsem relevantna, vendar kot poudarja že Spicker, vsakršno tovrstno početje posledično porodi dvom in odpira vrata skepticizmu. Hkrati tudi sam priznava, da je v primeru analiziranja levičarsko vs. desničarsko usmerjenih politik moč pri obeh zaznati dobršno mero prepletanja vseh zgoraj navedenih značilnosti in torej striktno ločevanje med posameznimi pristopi ali razumevanji ni optimalna rešitev (ibid).

Osnovno spoznanje, kateremu pritrjuje tudi mnogo drugih avtorjev, je vezano na poznavanje različnih konceptov revščine, na zavedanje se njihovih prednosti in pomanjkljivosti, morda celo njihove omejenosti.

Če se navežemo še na primer uporabe absolutne vs. relativne klasifikacije revščine, tudi tu lahko obe opredelitvi problematiziramo. Za Le Granda, Propperjevo in Robinsona (1992:184-187) striktno zatekanje k uporabi metod le enega pristopa neposredno zmanjšuje učinkovitost iskanja in oblikovanja primernih rešitev.

Glede na osebne težnje po čimbolj celovitem zajemanju podatkov in informacij na temo ugotavljanja socialno – ekonomskega položaja gospodinjestev v Sloveniji, se v pričujoči diplomski zatekam tako h konceptu relativne revščine in posledično opazovanju ter določanju revnih skozi dohodek (vir podatkov: SURS), kot tudi razkrivanju subjektivne dimenzije doživljanja materialnega položaja gospodinjestev, saj zgolj na podlagi »trdih« statističnih podatkov ni moč doseči želene spoznavne ter pragmatične vrednosti uporabljenega raziskovalnega koncepta.

2.3. Kultura revščine

Kot je bilo že rečeno, revščina nastopa v različnih pojavnih oblikah, zato jo lahko opazujemo tudi na več dimenzijah. K osnovni predstavitvi elementarnih ter v praksi najširše uporabljenih pristopov k preučevanju revščine v ločenem podpoglavju dodajam še osnovne informacije o »kulturi revščine«. Pojavu, ki se je v literaturi o teorijah revščine uveljavil kot poseben, neke vrste »etnometodološki« pristop (Novak, 1994:20) v okviru kulturoloških in antropoloških debat o konceptu medgeneracijskega prenosa vrednotnih usmeritev, življenjskega sloga in svetovnonazorskih prepričanj. Idejni oče je ameriški antropolog Oscar Lewis, čigar srž njegovega razmišljanja najdemo v trditvi, da je »kultura revščine« vzorec življenja, ki se prenaša iz ene generacije v drugo« (Lewis v Haralambos, 1999:157-161).

Kultura revščine je odziv revnih posameznikov, družin na njihov skrajno marginaliziran položaj v družbi, odziv na njihovo bedo, brezizhodnost in neperspektivnost pozicije, iz katere izhajajo. Lewis, ki svoje razmišljanje veže na ugotovitve do katerih je prišel na podlagi lastnih izkušenj, ki jih je pridobil med opravljanjem terenskega dela med revnimi prebivalci Mehike

in Portorika¹⁴, meni, da se pri vsej zgodbi problem še zaplete, ker v končni fazi ne gre le za kratkotrajen ali občasen odziv na obstoječe siromašne življenjske razmere, pač pa kultura revščine:

»privzema moč kulture, saj njene značilnosti usmerjajo delovanje, kot ga revni ponotranjajo in prenašajo z ene generacije na naslednjo, kot takšna teži kultura revščine k ohranjanju revščine in se praviloma ohranja iz generacije v generacijo zaradi svojega vpliva na otroke. Do takrat, ko so otroci siromašnih predelov stari šest ali sedem let, so ponavadi že vsrkali temeljne vrednote in stališča svoje subkulture in psihološko niso pripravljeni, da bi izkoristili, spremenjene pogoje ali večje možnosti, do katerih lahko pride v njihovem življenju.« (Haralambos, Holborn, 1999:158)

S podrobnejšim prebiranjem Lewisovih spoznanj ugotovimo, da so določene njegove informacije precej kulturno specifične in uporabne predvsem za razlago tovrstnih pojavov v družbah podobnih Mehiki in Portoriku (kolonialne družbe). Predstavniki socioloških krogov ostajajo pri tem vprašanju razdeljeni. Tako npr. Harington (v Haralambos, Holborn, 1999:158) meni, da tudi v razvitih industrijskih državah (opira se na stanje v ameriški družbi) med revnimi vlada kultura revščine in tako ustvarja močno ločnico med sprejetimi - »insiderji« in izključenimi - »outsiderji« v lastni družbi.

Spoznanja o kulturi revščine poudarjajo socializacijsko komponento družbenega delovanja, ki je torej ključen moment prenosa vrednotnega sistema v družini na odraščajoče potomce in osnovni princip ohranjanja kulture revščine. Otroci, ki živijo v revnih družinah in kjer vladajo siromašni življenjski pogoji, tako v veliki meri absorbirajo vrednotne preference in svetovno-nazorsko prepričanje lastnih staršev, njihovo nemoč in vdanost v življenjsko situacijo. Kljub temu, da s tovrstnimi razlagami ne moremo zadovoljivo razložiti vseh načel, ki so povezana z ohranjanjem revščine, pa obravnavani koncept lahko pomaga razložiti številne zaznane pojave med revnimi kot npr. obstoj posebnih vrednot, nižje aspiracije in nizko zastavljene cilje, podcenjevanje, šibko samopodobo in nizko samozaupanje, kar vse prispeva k še težjemu doseganju zastavljenih ciljev in zmanjšanju možnosti za končni uspeh revnih. In začarani krog revščine je tako sklenjen.

¹⁴ Predstavniki tovrstnega »etnografskega« oz. »etnometodološkega« pristopa so pri svojem delu pozorni predvsem na vsakodnevne pojavnne oblike (gre za nekakšen zapis obstoječega družbenega stanja), v čemer se precej razlikujejo od »empiričnih« pristopov, ki slonijo na statistično obdelanih podatkih (Novak, 1994:20).

2.4. Načini merjenja revščine v Sloveniji

Postsocialistične družbe so se ob industrijskem prestrukturiranju v začetnem obdobju prehajanja iz socialističnega režima in prilagajanja novim pogojem ter zakonitostim tržnega gospodarstva srečevale s povsem novimi vprašanji in porajajočimi dilemami, istočasno pa so se morale ukvarjati tudi z že prej prisotnimi nevarnostmi kot sta npr. naraščajoča strukturna brezposelnost in nihanje plač, ki pa so se v sedanjih spremenjenih pogojih pokazale v povsem novi luči in moči ter posledično zanetile še več ognja (HDR, 1999:83).

2.4.1. 80. leta 20. st.

Mojca Novak v kontekstu preučevanja revščine v 80. letih v Sloveniji v svojem, podobno naslovljenem članku¹⁵ ugotavlja, da lahko država z obilico obstoječih korekcijskih mehanizmov odločilno vpliva na enakomernejšo porazdelitev omejenih virov znotraj posameznih skupin prebivalstva, s tem pa tudi na strukturo in stopnjo revščine v določeni družbi. V osnovi naj bi vsaka država izražala skrb za svoje državljane z različnimi ukrepi socialne politike, ki skozi sistem socialne varnosti in predvsem s socialnimi denarnimi prejemki prispevajo k blažitvi stisk in zagotavljajo življenjsko pomembne vire za zadovoljevanje temeljnih življenjskih potreb vseh državljanov. Nekateri primeri nakazujejo, da kljub obstoju državnega reguliranja področja družbenega (ne)blagostanja, pravih učinkov pri odpravljanju tako problematične nadloge kot je revščina, ni. Kot nadalje piše M. Novak, so primer tovrstnega dogajanja npr. ZDA, kjer se kljub trudu in dobremu namenu politikov ob razglasitvi »vojne proti revščini« v 60. letih prejšnjega stoletja, stopnja revščine ni zmanjšala.

Za politiko bivšega jugoslovanskega režima pa je po njenem mnenju značilna posebna drža, ko »ima država oblikovano obilico mehanizmov, s katerimi regulira socialno varnost državljanov, pa ne priznava niti konceptualno niti operativno revščine in pomanjkanja kot relevantnega družbenega pojava in s tem primarnega izvora svojih posegov v družbeno tkivo« (Novak v TIP, 1992:651). Avtorica navaja različne termine, ki v smislu nadomeščanja konkretnjših poimenovanj opisujejo blagostanje oz. neblagostanje državljanov. Pojmi kot so »»eksistenčni minimum«, »povprečni ali minimalni življenjski stroški«, »dogovorjena raven socialne varnosti«« (ibid) so primer tovrstnega izogibanja, da bi sicer zaznan in obstoječ

¹⁵ »Revščina v 80. letih v Sloveniji«, Teorija in praksa, 1992, let. 29, št. 7-8, str. 651-661.

problem tudi formalno priznali, ga ustrezno poimenovali in oblikovali premišljene ukrepe za njegovo reševanje. Četudi pojem revščine ni bil uporabljen v socialno - političnem besednjaku predstavnikov prejšnjega režima, pa je kljub temu kot predmet družbene solidarnosti obstajala določena regulacija socialne varnosti.

Torej kljub nekakšni »socialni slepoti«, se je pri nas od sredine šestdesetih pa do začetka devetdesetih uporabljala t.i. Šumijeva metodologija za izračunavanje meje revščine, ki je temeljila na metodologiji »potrošniške košarice« (Šumi, 1986). Predstavljala je neke vrste merilo za izračun minimalnih življenjskih stroškov, ki jih je svoje čase (vsaj delno) uporabljala tudi socialna politika v Sloveniji. Ime je dobila po svojem avtorju – ekonomistu – Janezu Šumiju. Košarica je na začetku zajemala več kot 300 izbranih življenjskih potrebščin, kasneje pa se je številka zaradi nižanja splošne družbene blaginje ustalila pri 270-ih. Pričujoča košarica je upoštevala tako prehrabene izdatke kot tudi oblačila in določene stroške tekočega vzdrževanja stanovanja, zdravstvene storitve, izdatke za počitnice, transportne stroške in celo stroške za alkohol in cigarete. Ob siceršnjem jasnem Šumijevem zatekanju k absolutnemu metodološkemu pristopu, M. Novak v tem prepoznava tudi »dvojnost konceptualne navezave« (Novak v Svetlik(ur), 1996:320), ki jo po njenem mnenju lahko pripišemo dejstvu, da »poleg nujnih življenjskih potrebščin upošteva tudi potrebe po zdravju, izobrazbi, kulturnih dobrinah, prostem času in počitnicah ter javnemu prevozu« (ibid).

Četudi je tovrstna metodologija danes v marsičem presežena in deležna upravičenih kritik in izražanja dvomov v njeno sprejemljivost ter uporabnost (kot npr. največkrat omenjena dilema (Stanovnik v IB, 1990:20) ali je prav, da je država podpirala kajenje), jo še vedno odlikujeta izjemna kompleksnost in razčlenjenost, upoštevajoč predvsem različne tipe potrošnikov in gospodinjestev.

2.4.2. 90. leta 20. st. ...

Poprej nejasna opredelitev »neblagostanja« manj privilegiranih je s sestopom iz enega v drug politični, družbeni, ekonomski itd. sistem kar naenkrat terjala veliko več pozornosti in učinkovitejšo državno intervencijo. Zaježitev velikega števila strukturno brezposelnih, omilitev posledic nihanja plač in splošnega padca življenjskega standarda so bili spremljajoči pojavi slovenskega tranzicijskega obdobja, ki so zahtevali interventno državno regulacijo ob načrtnem oblikovanju ustreznih ukrepov v okviru socialne politike. Problem revščine se je

tedaj močno razmahnil tudi v slovenskem prostoru, vse to pa je zahtevalo oblikovanje novih pristopov k reševanju položaja revnih in zavzetje nove konceptualne drže. Prvi, povsem logičen korak narejen v tej smeri, je bilo oblikovanje ustrezne metodologije za določitev meje revščine in izračun stopnje revščine, saj kot pravi M. Kersnik-Bergant: »... je revščino potrebno izmeriti, saj države s svojimi regulacijskimi mehanizmi blažitve revščine lahko ukrepajo le tam in takrat, ko je revščina tudi številčno izkazana« (v Razgledih, 1999:13). Novakova pa k temu dodaja, da »človeška beda ni nekaj nedvoumno in natančno opredeljenega, temveč je vedno tako politično, tj. administrativno, kot konceptualno plod konvencije« (Novak v TIP, 1992:651) in kot taka deluje po načelu konsenza ali dogovora.

Podatki o relativni revščini prikazujejo relativno dohodkovno neenakost v družbi, saj prikazujejo, koliko odstotkov ljudi živi pod določeno mejo dohodkov ali izdatkov. Za prikazovanje te meje se kot prag revščine uporabljajo različni odstotki povprečja ali mediane¹⁶ dohodkov ali izdatkov (40%, 50% ali 60%). Zaradi različnih metodologij se podatki o stopnji revščine lahko nekoliko razlikujejo, zaradi česar prihaja včasih tudi do napačnih razlag o gibanju revščine.

Z izračunavanjem stopnje revščine je Slovenija začela dokaj pozno. Leta 1993 je Statistični urad Republike Slovenije (v nadaljevanju SURS) na podlagi anketnih podatkov izvedel prvo merjenje revščine in pri tem uporabil metodologijo Eurostata. Ta analiza je temeljila na ugotavljanju **izdatkov gospodinjstev**, prag revščine pa je bil določen pri **50% povprečnih izdatkov**. Izračun je pokazal, da je bilo leta 1993 v Sloveniji 13,6% revnih. Primerjava tega podatka z državami evropske dvanajsterice kaže, da se je Slovenija takrat uvrščala med države s povprečno stopnjo revščine (tako kot Francija, Irska, Velika Britanija in Španija) in da imajo nižjo stopnjo revščine le Nemčija, Luksemburg, Belgija in Nizozemska.

V 90. letih so vse države Evropske Unije pod vodstvom Eurostata začele uporabljati novo metodologijo pri izračunavanju revščine, ki temelji na ugotavljanju dohodkov gospodinjstev. Vir podatkov je ti. *Evropska panelna anketa* (European Community Household Panel – ECHP) in ne več *Anketa o porabi gospodinjstev* (Household Budget Survey). Pri določanju meje oz. praga revščine Eurostat še vedno uporablja objektivni, tj. relativni koncept revščine, pri čemer se določa meja revščine kot merilo za določanje števila revnih oz. stopnje revščine

---

¹⁶ Mediana je vrednost, od katere ima polovica oseb nižjo, polovica oseb pa višjo vrednost.

v neki državi. Meja revščine sedaj predstavlja 60% mediane dohodkov in ne 50% povprečnih izdatkov kot je bilo to v praksi do nedavnega. Tudi enota opazovanja se je z gospodinjstva spremenila v opazovanje posameznika. Vsaki osebi v gospodinjstvu je tako pripisan ustrezen ekvivalentni dohodek, pri čemer se še vedno uporablja OECD-jeva modificirana oz. prilagojena ekvivalentna lestvica¹⁷.

Razlogi za tovrstne spremembe se skrivajo tudi v spoznanju, da uporaba izdatkov kot enega izmed meril za ugotavljanje življenjskega standarda oz. prepoznavanja revnih, ni najbolj primerna. Ugotovljeno je bilo namreč, da izpričana višina izdatkov ne nujno sovпада tudi z nizkimi dohodki, kar posledično pomeni, da obstajajo tudi gospodinjstva, ki relativno malo trošijo, imajo pa relativno visoke dohodke. Tovrstna gospodinjstva so bila potemtakem pri uporabi prvotne metodologije (napačno) spoznana kot revna, čeravno njihovi člani *dejansko* niso živeli v revščini. Nadaljnja ugotovitev SURS-a je tako bila, da »so po vsej verjetnosti v zgornji analizi (op. izračuni na osnovi upoštevanja izdatkov) starejša gospodinjstva spoznana kot preveč revna« (Izvajanje strategije socialnega vključevanja, 2002:12). Takšno razmišljanje potrjujejo tudi rezultati analize o dohodkovni neenakosti in revščini, ki jo je v letih 2000 in 2001 opravil Inštitut za ekonomska raziskovanja (Stanovnik, 2000).

Zadnje izračune je SURS med drugim opravil tudi na osnovi spremenjene metodologije Eurostata. Zgoraj opisan prag je v obdobju 1997-1999, preračunan na leto 1998, znašal 54.708 SIT mesečno na odraslo osebo. Pod tako določenim pragom revščine je v Sloveniji v obdobju 1997-1999 živelo 13,8% oseb¹⁸. To pomeni, da je bilo 256.147 prebivalcev revnih, ti so živeli v 101.775 gospodinjstvih. Revna gospodinjstva so v povprečju razpolagala s 40.578 SIT ekvivalentnega dohodka na mesec. Upoštevajoč podatek, da je prag revščine skoraj za četrtnino višji od povprečnega dohodka revnih, lahko ugotovimo, »da je v povprečju tem gospodinjstvom manjkalo 25,8% dohodka, da bi dosegli prag« (Izvajanje strategije socialnega vključevanja, 2002:8). Ta razkorak imenujemo tudi *vrzel revščine* in ponazarja globino revščine oz. pojasnjuje kako revna so revna gospodinjstva oz. kako daleč so od minimalno sprejetega načina življenja v naši državi.

¹⁷ Pri izračunu ekvivalentnega dohodka gospodinjstva (izračun dohodka gospodinjstva na ekvivalentno odraslo osebo) se prvemu odraslemu dodeli utež 1, drugemu in vsakemu naslednjemu utež 0.5, otroku pa 0.3. Pri standardni OECD lestvici, ki jo je npr. pri svojih izračunih uporabljal Inštitut za ekonomska raziskovanja, pa je v veljavi sledeč princip: prvemu odraslemu se dodeli utež 1, drugemu in vsakemu naslednjemu utež 0.7, otroku pa 0.5.

¹⁸ Ob zaključku pisanja pričujoče diplomske naloge je bil na voljo tudi že primerljiv podatek za leto 2000 (uporabljena enaka metodologija) – stopnja revščine v slovenskih gospodinjstvih je v tem letu znašala 12,9% .

Poleg opisanih metodologij in ti. uradnega načina izračunavanja stopnje revšine¹⁹ velja omeniti še obsežno spremljanje tovrstne družbene dinamike, ki izhaja iz različnih akademsko – raziskovalnih okolij. Koncept revščine oz. siromašenja prebivalstva nenazadnje predstavlja segment proučevanja življenjske ravni prebivalstva, in gledano še celoviteje, tudi del ugotavljanja posameznikove kvalitete življenja. V kontekstu raziskovanja socialno-ekonomskega profila socialno izključenih (Trbanc v Svetlik(ur), 1996:287-310) je Martina Trbanc prišla do zanimivih zaključkov in podobnih ugotovitev kot npr. Stanovnik z Inštituta za ekonomska raziskovanja, kjer s sodelavci že vrsto let proučuje dohodkovno neenakost, gibanje števila in strukture revnih ter vplive različnih socialnih transferjev na razpoložljive dohodke družin. Ugotovitve njihove, časovno zadnje, poglobljene raziskave o dohodkovni neenakosti in revščini iz leta 2000-2001 kljub delno spremenjeni metodologiji (uporaba standardne namesto modificirane OECD ekvivalentne lestvice) potrjujejo osnovna SURS-ova spoznanja (Izvajanje strategije socialnega vključevanja, 2002:14-20). Podrobnosti, konkretnije informacije ter primerjave so prikazane v naslednjem poglavju.

Očitno je revščina tako kompleksen pojem in večplasten pojav, da je o njej moč govoriti v sklopu različnih teorij in jo opazovati tudi na različnih dimenzijah. V splošnem velja, da s pojmom 'revščina' označujemo družbeni položaj posameznika, ko so njegova sredstva tako omejena, da ne zadoščajo za način življenja, ki velja za splošno sprejetega v določenem okolju. Podana teoretska izhodišča in analitski prijemi služijo k boljšemu in verodostojnejšemu razumevanju empiričnih statističnih podatkov, ki v nadaljevanju osvetljujejo socialno-ekonomski položaj gospodinjestev v Sloveniji.

---

¹⁹ tj. tista metodologija za določanje meje revščine, ki je sprejeta s strani državnih organov in se uporablja za potrebe socialne politike.

3. REVNI V SLOVENIJI – statistična dejstva in subjektivna presoja

Namen pričujočega poglavja je seznanitev z obstoječimi empiričnimi podatki o strukturi, ekonomskem položaju, glavnemu viru dohodka gospodinjstva ipd. ter prikaz starostne, izobrazbene in spolne strukture gospodinjstev oz. njihovih članov. Z vključitvijo različnih virov (APG - Anketa o porabi gospodinjstev, SJM – Slovensko javno mnenje) in interpretacijo objektivnih kot tudi subjektivnih kazalcev revščine skušamo karseda nazorno ponazoriti sliko življenja in pogojev, ki vladajo v številnih gospodinjstvih v Sloveniji.

3.1. Objektivni kazalci revščine

Profil revnih gospodinjstev v Sloveniji je dokaj dobro raziskan in dokumentiran. Kot že rečeno se v Sloveniji na priporočilo Eurostata stopnja revščine objektivno izračunava na podlagi novih določil in metodoloških pristopov, poleg priporočenih metod pa se SURS pri izračunavanju in prikazovanju gibanja stopnje revščine poslužuje še drugih presekov.

V nadaljevanju se pri interpretiranju podatkov naslanjam predvsem na metodološko izhodišče izračunavanja praga revščine, ki je določen kot 50% povprečnih ekvivalentnih **izdatkov**, razen v posameznih primerih, kjer to tudi posebej navajam.

Tabela 3.1.: Stopnje revščine v Sloveniji v letih 1993, 1997/1998, 1998 in 1999 upoštevajoč različne preseke pri definiranju meje revščine

Prag revščine	Stopnja revščine			
	1993	1997/1998	1998	1999
Povprečje ekvivalentnih <u>dohodkov</u>:				
40% povprečja	5,2	4,9	4,5	4,5
50% povprečja	11,2	9,0	9,2	9,5
60% povprečja	20,5	17,4	17,9	17,7
Povprečje ekvivalentnih <u>izdatkov</u>:				
40% povprečja	5,7	5,7	6,0	6,2
50% povprečja	13,6	11,2	11,9	12,2
60% povprečja	24,6	19,8	20,1	20,9
Ginijev količnik	0,29	0,26	0,27	0,27

VIR: APG; SURS

Po obstoječih podatkih, ki so rezultat analize revščine, pripravljene na podlagi Ankete o porabi gospodinjstev v treh letih od 1998 do 2000, SURS v referenčnem letu 1999 beleži 12,2% revnih gospodinjstev v Sloveniji. Leto poprej je bilo takšnih 11,9%, v letih 1997/1998 11,2%, medtem ko jih je bilo leta 1993 kar 13,6%. Podatkov za leti 1995 in 1996 ne navajam, saj le-ti niso medsebojno primerljivi z zgoraj navedenimi in interpretiranimi leti. Upoštevati je namreč potrebno dejstvo, da je bila leta 1993 stopnja revščine izračunana na osnovi izdatkov gospodinjstev, za leti 1995 in 1996 pa glede na dohodke gospodinjstev. Kljub izkazanim višjim stopnjam revščine v teh dveh letih (14,1% in 14,9%)²⁰, bi bilo zgolj na podlagi teh podatkov preuranjeno sklepati, da se je stopnja revščine v Sloveniji od leta 1993 do 1996 povečala. Razviden pa je porast števila revnih v obdobju 1995 – 1996. Zadnji obstoječi podatki, izračunani na podlagi metodologije določanja praga revščine kot 60% mediane dohodka, poročajo o 12,9% stopnji revščine v slovenskih gospodinjstvih.

Kot že rečeno nadaljnje interpretacije statističnih podatkov izpeljujem na izhodišču upoštevavanja praga revščine kot 50% ekvivalentnih povprečnih izdatkov, v ilustrativne namene pa na tem mestu navajam prav tako SURS-ove izračune, ki so dostopni na spletni strani MDDSZ²¹ v sklopu gradiva z naslovom: »Analiza transferjev s področja socialne zaščite« (Vlada RS sprejela na seji dne, 17.07.2003).

Analiza revščine, ki je opravljena v sklopu tega poročila in ugotavlja učinkovitost socialnih transferjev v Sloveniji, temelji na uporabi metodologije Eurostata kot jo pri svojem delu že več let uporablja SURS. Določitev praga revščine izhaja iz ekvivalentnega dohodka, mediane kot srednje vrednosti, 60 % prereza, OECD prilagojene ekvivalenčne lestvice in distribucije oseb namesto gospodinjstev. Analiza temelji na uporabi kazalnikov, ki so bili izračunani za dve definiciji dohodka. Po prvi gre za *denarni dohodek* po definiciji ECHP, ki je v veljavi v vseh državah članicah Evropske Unije. V drugem primeru pa je denarnemu dohodku prištet še *dohodek v naravi*, ki je razumljen kot lastna proizvodnja in kot druge nedenarne oblike dohodka. Izsledki, s katerimi postreže omenjeno gradivo, prikazujejo pozitivni vpliv dohodka

²⁰ glej bilten »Statistične informacije«, SURS, št. 215, 30. julij 1999

* podatka, označena z zvezdico, veljata za manj zanesljiva; stopnja revščine je bila izračunana na osnovi zelo majhnega števila gospodinjstev v skupini, zato gre za nenatančno oceno ($0.15 < CV < 0.30$); tudi podatka za naslednji dve leti se gibljeta na meji zanesljivosti; stopnja revščine je bila v vseh treh letih izračunana glede na enaka izhodišča.

/ ... ni podatka

²¹ naslov spletne strani, kjer je gradivo dostopno v celoti: http://www.sigov.si/mddsz/pdf/analiza_soc_transf.pdf

v naravi, saj se ob njegovem upoštevanju stopnja tveganja revščine za leto 1999 zmanjša za dobri 2 odstotni točki (glej Tabela 3.2).

Tabela 3.2.: Strukturni kazalniki socialne povezanosti – dohodek in revščina, Slovenija, 1995 – 1999 (v %)

	1995	1996	1997	1998	1999
Brez dohodka v naravi					
Stopnja tveganja revščine	12,9	12,2	14,0	13,8	13,6
Stopnja tveganja revščine pred socialnimi transferji (pokojnine so <u> vključene </u> v dohodek)	18,0	17,8	19,5	19,8	20,5
Stopnja tveganja revščine pred socialnimi transferji (pokojnine so <u> odštete </u> od dohodka)	37,0	37,0	40,2	39,9	40,8
V dohodek je vključen tudi dohodek v naravi					
Stopnja tveganja revščine	9,9	11,2	11,3	11,6	11,4
Stopnja tveganja revščine pred socialnimi transferji (pokojnine so vključene v dohodek)	15,1	16,0	16,9	17,2	17,7
Stopnja tveganja revščine pred socialnimi transferji (pokojnine so odštete od dohodka)	34,5	33,8	36,1	36,2	37,4

VIR: Analiza transferjev s področja socialne zaščite

Poleg izračunanih in navedenih stopenj revščine po posameznih letih glede na dani presek, je iz omenjene tabele moč razbrati tudi to, da socialni transferji bistveno znižujejo stopnjo tveganja revščine. Zgolj kot informacijo navajam ugotovitev, da bi v situaciji, če ne bi bilo socialnih transferjev, stopnja revščine v Sloveniji leta 1999 znašala 20,5 %, v primeru odšetja pokojnin od dohodka pa bi pod mejo revščino živelo celo 40,8% oseb. Analiza vključuje tudi primerjavo z evropsko petnajsterico (EU-15), v tem pogledu se socialni transferji v Sloveniji pokažejo še za celo bolj učinkovite kot tisti v EU-15, »saj ob 26,6% izdatkov za socialno zaščito v BDP, znižujejo revščino za 27,2 odstotni točki, v EU-15 pa ob 27,3% izdatkov

znižujejo revščino za 25 odstotnih točk.« (Analiza transferjev s področja socialne zaščite, 2003:18).

3.1.1. Struktura revnih gospodinjstev glede na socioekonomske determinante

Tabela 3.3.: Stopnje revščine glede na *strukturo gospodinjstev*, Slovenija, 1997/1998, 1998, 1999

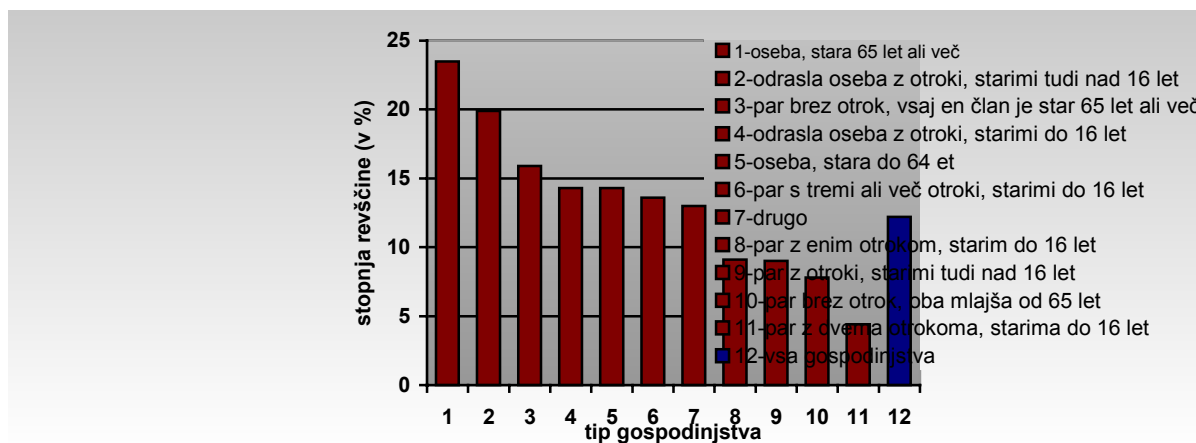
	Stopnja revščine (v %) glede na izdatke			
	1993	1997/1998	1998	1999
SKUPAJ	13,6	11,2	11,9	12,2
Tip gospodinjstva				
ena oseba, stara 65 let ali več	48,4	23,1	27,6	23,5
ena oseba, stara do 64 let	27,1	14,1	15,4	14,3
ena odrasla oseba z otroki do 16 let	6,9	(5,2)*	(8,2)*	14,3
par brez otrok, vsaj en član je star 65 let ali več	25,7	20,2	19,5	15,9
par brez otrok, oba mlajša od 65 let	7,7	6,4	6,5	7,8
par z enim otrokom do 16 let	2,6	5,0	7,0	9,1
par z dvema otrokoma do 16 let	4,0	5,7	5,2	4,4
par s tremi ali več otroki do 16 let	9,0	13,8	13,7	13,6
odrasla oseba z otroki tudi nad 16 let	/		15,2	19,9
par z otroki tudi nad 16 let	/	skupaj: 9,4	8,3	9,0
drugo	9,0	11,5	11,7	13,0

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letih 1997/1998, 1998, 1999; SURS

V vseh opazovanih obdobjih največ revščine beležimo v enočlanskih gospodinjstvih, predvsem med starejšimi osebami in starejšimi pari, visoko stopnjo tveganja ves čas izkazujejo tudi enostarševske družine z otroki tudi nad 16 let. Četudi se struktura najbolj revnih od leta 1993 na prvi pogled ni bistveno spremenila, pa je zelo očiten predvsem premik v nižanju stopnje revščine v gospodinjstvih starejših oseb in porastu stopnje tveganja v gospodinjstvih z otroki. Če usmerimo pozornost desetletje nazaj – tj. v leto 1993, je takrat v Sloveniji skoraj polovico samskih gospodinjstev starejših oseb živelo pod pragom revščine. V letu 1999 je bila številka že prepolovljena. Nasprotno pa se v omenjenih obdobjih revščina v gospodinjstvih z otroki konstantno povečuje, in to ne le v enostarševskih družinah, kjer je

šibkejši ekonomski potencial gospodinjstva zavoljo finančne sposobnosti preživljanja s strani enega starša deloma logičen in pričakovan spremljevalec samohranilstva.

Slika 3.1.: Stopnje revščine glede na izdatke za različne tipe gospodinjstev, Slovenija, 1999

VIR: APG, 1998-2000; SURS

Z vidika opazovanja sestave gospodinjstev v Sloveniji kot najbolj očiten podatek iz zgornje tabele izstopa relativno višja stopnja revščine (kot je povprečje vseh gospodinjstev) v *samskih gospodinjstvih oseb, starih 65 let ali več* (23,5%), visoka stopnja pa je tudi med osebami, ki živijo same z otroki. Statistika tako za leto 1999 beleži 19,9-odstotno stopnjo revščine v *enostarševskih družinah z otroki tudi nad 16 let*. Tudi v *enostarševskih gospodinjstvih z mlajšimi otroci* je tveganje revščine nadpovprečno visoko (14,3%). Nadpovprečno stopnjo revščine imajo še *starejši pari* (15,9%) ter *družine s tremi ali več otroki* (13,6%).

Po navedenih podatkih so revščini najmanj izpostavljena in veljajo za najmanj ogrožena, gospodinjstva, kjer *dva odrasla člana skrbita za dva mlajša otroka* (4,4%). V tej zvezi preseneča podatek, da je revščina pogostejša spremljevalka življenja v *dvostarševskih družinah z enim mlajšim otrokom (do 16 let)* (9,1%).

Diskutiranje na temo omenjenih dejstev je v 90.-ih letih prejšnjega stoletja povzročilo nastanek vsaj dveh med seboj nasprotujočih si razlag na temo starejših in upokojenih, ki tudi po slovenskih stastikah konstantno izkazujejo najvišjo stopnjo tveganja revščine in s tem najnižjo blaginjo. Po mnenju Ružičeve in Žnidaršičeve, ki kot predstavnici enega pola v izpostavljeni debati zagovarjata tezo o obstoju povezanosti med starostjo in večjim

siromašenjem, pa M. Novak, kot nosilka drugega pola argumentov, tej neposredni zvezi nasprotuje, za kar navaja več argumentov (Novak v Mandič (ur), 1999:136-137). Eden izmed izhodiščnih, ki verjetno pomembno vpliva na nastanek tovrstnih razkorakov v razumevanju osnovnih statističnih dejstev je npr. ta, da sta omenjeni avtorici pri merjenju revščine izhajali iz opazovanja izdatkov gospodinjstva, slednja pa le-to meri z dohodki²². Da bi ugotovila verodostojnost interpretacije opazovanega pojava, se je Novakova s pomočjo uporabe podatkov dobljenih na podlagi odgovorov anketirancev vključenih v raziskavo *Kakovost življenja v Sloveniji* (izvedena l. 1994), lotila preverjanja dveh hipotez:

- 1) »socialni dejavniki, kot so spol, status upokojenosti in izobrazba ne vplivajo na dohodek gospodinjstva«;
- 2) »status upokojenosti ne vpliva na blagostanje posameznika« (ibid).

Analiza ustreznih statističnih kazalcev je pokazala, da starost oz. upokojenost sama po sebi še nista zadostna oz. odločilna dejavnika za večje tveganje življenja v revščini, veliko bolj pa na materialni standard ljudi in siromašenje vpliva predvsem nižja izobrazba in z njo povezan slabši dostop do različnih virov blaginje. Ob preverjanju odvisnosti tveganja siromašenja od statusa zaposlenosti, so izračuni nadalje pokazali, da med njimi ni statistično pomembne zveze. Torej upokojenost kot eden izmed možnih statusov zaposelnosti ne prinaša s seboj avtomatično nizke stopnje blaginje. Tudi pri merjenju subjektivne dimenzije siromaštva se zveza med statusom upokojenosti in osebno presojo o primanjkovanju denarja ni potrdila (ibid:134-140)²³. Enačenje starosti in siromaštva se tako izkaže za neutemeljeno početje, posamezne primere pa še ne moremo razglasiti za pravilo in posplošeno sliko razglasiti za vzorčni model.

Da ni tipičnih značilnosti materialnega standarda v posameznih življenjskih obdobjih, sta med drugim ugotovili tudi Černigoj-Sadarjeva in Brešarjeva, ki sta svoje hipoteze in zaključke izpeljevali na osnovi iste baze podatkov kot M. Novak v okviru že omenjene raziskave *Kakovost življenja v Sloveniji*. V svojem članku izpostavljata predvsem ranljiv položaj skupine staršev s predšolskimi otroki, za katero velja, da »ta skupina s svojim plačanim in neplačanim delom v primerjavi z drugimi skupinami veliko prispeva; dobiva pa glede na zahteve in potrebe članov in članic družine sorazmerno malo.« (Černigoj-Sadar, Brešar v

²² Več o kritikah posamezne metodologije navajam v nadaljevanju pričujočega poglavja.

²³ Več o tem glej celoten članek: M. Novak (1999): »Starost – element družbene marginalizacije?«, str.125-144; V: S. Mandič (ur) (1999):Kakovost življenja, Stanja in spremembe; FDV, Ljubljana

Svetlik(ur), 1996:283). Kljub relativno ugodnim stopnjam revščine v primerjavi z revščino v gospodinjstvih starejših, se je v raziskavi pokazalo, da je ta skupina staršev v najslabšem položaju tako glede stanovanjskega standarda kot povprečnega dohodka na člana gospodinjstva, čeprav je delež zaposlenosti obeh staršev najvišji (ibid). V le za spoznanje boljšem, a podobnem položaju se nahaja tudi skupina staršev z otroki, starimi nad 15 let, kjer kot velik problem nastopa predvsem pojav brezposelnosti (beležimo najvišji delež med vsemi skupinami gospodinjstev).

Najstarejša skupina opazovanih se v omenjeni raziskavi ponovno ne izkazuje tudi kot najbolj depriviligirana in siromašna kot je to mnogokrat moč zaslediti na nivoju splošnega mnenja ljudi. Po mnenju N. Černigoj-Sadar in A. Brešar sedanje razmere v slovenskem prostoru omogočajo starejšim vsaj z vidika materialnega pomanjkanja relativno lagoden izstop iz trga delovne sile in tudi obdobje praznega gnezda naj se ne bi pokazalo za kritično za razliko od družin s predšolskimi otroki, kjer »mladim kljub sorazmerno visoki izobrazbi v primerjavi s skupinami v drugih življenjskih obdobjih ne uspe zadovoljiti vseh potreb razvijajoče se družine prokreacije.« (Černigoj-Sadar, Brešar v Svetlik (ur), 1996:284).

Tabela 3.4.: Stopnje revščine in Ginijev količnik²⁴ glede na *ekonomski položaj gospodinjstva*, Slovenija, 1997/1998, 1998, 1999

	Stopnja revščine (v %) glede na izdatke			Ginijev količnik		
	1997/1998	1998	1999	1997/1998	1998	1999
SKUPAJ	11,2	11,9	12,2	0,26	0,27	0,27
Ekonomski položaj gospodinjstva						
<i>V gospodinjstvu je delovno aktiven:</i>						
Nosilec, sozakonec in vsaj še 1 član	6,4	5,6	6,5	0,22	0,21	0,22
samo nosilec in sozakonec	3,3	3,7	4,3	0,22	0,22	0,22
ali nosilec ali sozakonec in vsaj še 1 član	11,9	10,4	9,1	0,22	0,22	0,23
ali nosilec ali sozakonec in nihče drug	8,2	9,6	11,7	0,23	0,24	0,23
niti nosilec niti sozakonec, vsaj 2 druga člana	14,4	14,4	13,8	0,19	0,21	0,19
niti nosilec niti sozakonec, 1 drug član	13,3	12,8	14,1	0,22	0,22	0,24
nihče	21,4	23,2	21,8	0,27	0,28	0,29

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letih 1997/1998, 1998, 1999; SURS

Glede na ekonomski položaj je stopnja revščine skozi vsa obravnavana leta pričakovano najvišja pri gospodinjstvih, v katerih noben njihov član ni delovno aktiven. Nadpovprečno visoko stopnjo tveganja za revščino izkazujejo še gospodinjstva, kjer niti nosilec niti njegov sozakonec nista delovno aktivna, pač pa je prinašalec dohodka nekdo drug. Bistvenih sprememb od leta 1997 do 1999 ni zaznati, čeprav lahko iz podatkov razberemo rahel porast v stopnji tveganja revščine pri gospodinjstvih, kjer je prisoten samo en prinašalec dohodka.

Opazovanje Ginijevega količnika nam prikazuje relativno podobno sliko skozi vsa leta, kar pomeni, da se razen z izjemo rahlega povečevanja neenakosti pri najbolj depriviligiranih skupinah oseb, le-ta ne povečuje.

²⁴ Ginijev količnik je mera koncentracije porazdelitve (v našem primeru) izdatkov med gospodinjstvi. Če bi bili vsi izdatki gospodinjstev med njimi enakomerno porazdeljeni, potem koncentracije ne bi bilo. Ginijev količnik ponazarja neenakost porazdelitve. Vrednost tega količnika se giblje med 0 in 1. Kolikor višji je, toliko večja je neenakost znotraj opazovane skupine.

Tabela 3.5.: Stopnje revščine in Ginijev količnik glede na *glavni vir dohodka*, Slovenija, 1997/1998, 1998, 1999

	Stopnja revščine (v %) glede na izdatke			Ginijev količnik		
	1997/1998	1998	1999	1997/1998	1998	1999
SKUPAJ	11,2	11,9	12,2	0,26	0,27	0,27
Glavni vir dohodka						
iz zaposlitve	6,5	6,9	8,1	0,23	0,23	0,23
iz samozaposlitve	7,2	6,6	6,4	0,21	0,22	0,21
pokojnine	18,5	19,6	18,5	0,27	0,28	0,29
drugi tekoči socialni transferji	30,2	41,6	40,1	0,27	0,29	0,30
drugi dohodki	/	/	/	/	/	/

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letih 1997/1998, 1998, 1999; SURS

Opazujoč glavni vir dohodka gospodinjstev je stopnja revščine najvišja tam, kjer glavni dohodek predstavljajo pokojnine ali kakšni drugi socialni transferji. Med slednjimi je bilo v letu 1999 kar 40,1% revnih. Obe kategoriji skozi vsa leta zavzemata med revnimi višji delež kot med vsemi gospodinjstvi²⁵. Gospodinjstev, katerih glavni vir dohodka so pokojnine, je bilo v omenjenem letu med revnimi skoraj polovico (48,4%).

Tabela 3.6.: Stopnja revščine, sestava vseh gospodinjstev ter sestava revnih gospodinjstev glede na glavni vir dohodka, Slovenija, 1999

	Stopnja revščine (v %) glede na izdatke	Sestava vseh gospod. (v %)	Sestava revnih gospod. (v %)
	1999		
Glavni vir dohodka			
iz zaposlitve	8,1	56,9	38,0
iz samozaposlitve	6,4	8,4	4,4
pokojnine	18,5	31,7	48,4
drugi tekoči socialni transferji	40,1	2,5	8,3
drugi dohodki	/	0,5	/

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letu 1999; SURS

²⁵ več o tem - glej Statistične informacije: št. 270- nov. 2000, št. 241-sept. 2001, št. 165-jun. 2002; SURS. / ... ni podatka

Četudi je stopnja revščine še vedno najvišja med starejšimi osebami, pa velja še enkrat pretehtati navedene številke. Če se še enkrat ozremo po podatkih o strukturi članov revnih gospodinjstev, ugotovimo, da se je stopnja revščine po letu 1993 začela naglo zmanjševati prav v gospodinjstvih starejših oseb (Tabela 3.3), kjer glavni vir prihodka v večini primerov predstavlja pokojnina ali kak drug socialni transfer. Na tem mestu se zato takoj odpre vprašanje, čemu takšne spremembe oz. kje so vzvodi tovrstnih premikov v gibanju stopnje revščine pri določenih skupinah prebivalstva. Prvi odgovor, ki najbolj očitno nakazuje eno izmed možnih razlag, je povezan s strukturo in višino dohodkov opazovane skupine oseb.

Primer Slovenije je bil pred kratkim vzet pod drobnogled tudi s strani N. Stropnik in Stanovnika (Boj proti revščini in socialni izključenosti, 2. knjiga, 2002), ki sta skozi analizo dohodkovne porazdelitve in ugotavljanje dohodkovne neenakosti ugotovila, da je za upokojence značilno, »da se v letih 1997-1999 – v primerjavi z letom 1993 – njihov delež v nižjih decilnih skupinah zmanjšal, v višjih decilnih skupinah pa povečal« (Stropnik, Stanovnik, 2002:23), kar po njunem mnenju jasno govori v prid predpostavki, »da se je dohodkovni položaj gospodinjstev z upokojenci relativno izboljšal«(ibid). Nasprotno pa lahko trdimo za osebe brez lastnih dohodkov (to so predvsem otroci), ki jih avtorja raziskave obravnavata kot posebno skupino ljudi, saj so bile v obdobju 1997-1999 bolj prisotne v nižjih decilnih skupinah, v letu 1993 pa je bil njihov delež enakomerneje porazdeljen po vseh decilnih skupinah. Tu imamo očitno opraviti s poslabšanjem njihovega dohodkovnega položaja.

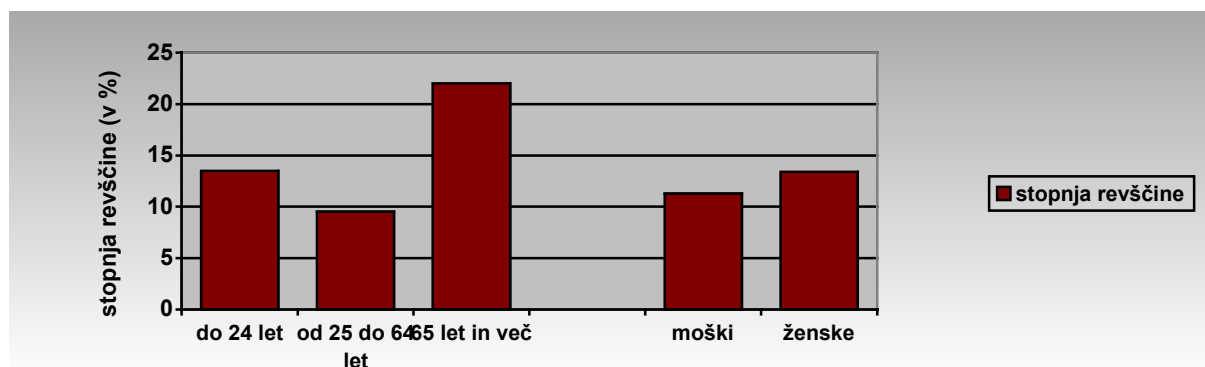
Nekateri očitki naslovljeni na uporabljeno metodologijo²⁶ izhajajo iz spoznanja, da so predvsem gospodinjstva starejših oseb tista, ki relativno malo trošijo in so zato izdatki gospodinjstev kot merilo za izračunavanje stopnje revščine nekompetenten oz. nerelevanten podatek, ki ne izrisuje realnega položaja opazovane skupine prebivalstva. Nenazadnje je potrebno upoštevati različne stile potrošnje, ki populacijo diferencirajo. Kot je bilo že rečeno, relativno nizka stopnja trošenja še ne predpostavlja relativno nizkih prihodkov, in obratno. Toda tudi v primeru izračunavanja revščine na podlagi dohodkov nekateri kot dodatna pojasnila v prid prejšnji trditvi navajajo, da je potrebno pretehtati tudi vlogo in pomen morebitnih privarčevanih sredstev, ki jih ljudje ustvarijo tekom svojega ekonomsko aktivnega obdobja (zaposlitev). Tako je britanska raziskava o družinskih virih (*Family Resources*

---

²⁶ Prag revščine je določen kot 50% povprečnih ekvivalentnih izdatkov.

Survey), ki je bila izvedena v letih 1995 in 1996, ob spoznanju, da med vsemi opazovanimi skupinami prav upokojeni pari izkazujejo najvišjo stopnjo blaginje, postregla s sklepno ugotovitvijo, »da se ob upoštevanju dohodka upokojenci uvrščajo med nižje dohodkovne skupine, toda upoštevanje njihovih nakopičenih dobrin in prihrankov povsem spremeni sliko.« (Findings v Novak, 1999:129). Populacija otrok takšne finančne baze, ki lahko v kratkotrajnih obdobjih ekonomske šibkosti njihovega gospodinjstva kot neka varovalna mreža ublaži ali prepreči zdrs v dolgotrajno revščino, nima. Zato je za to skupino prebivalstva hitra in učinkovita intervencija njim ter njihovim družinam na podlagi ukrepov države blaginje še pomembnejša.

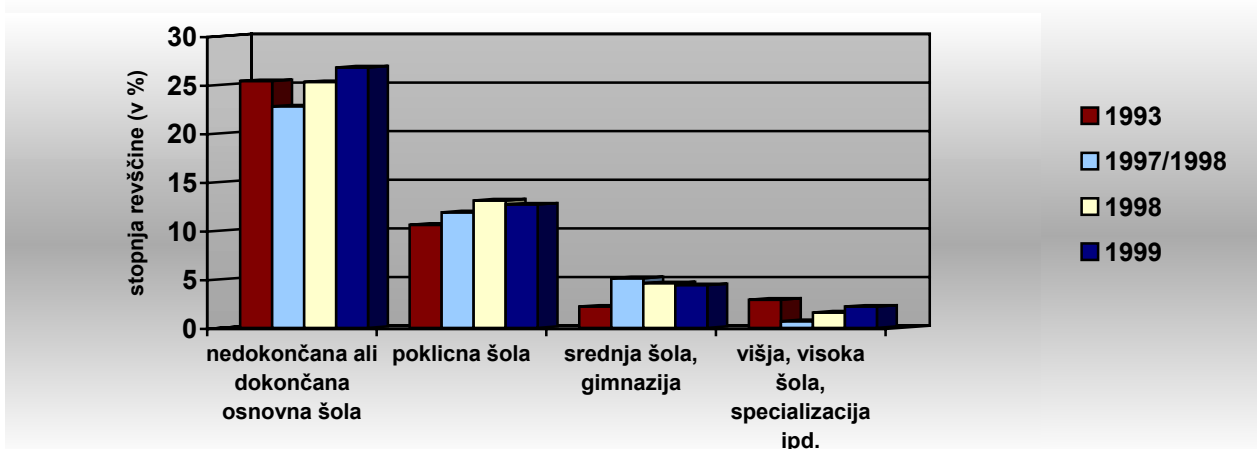
Slika 3.2.: Stopnje revščine glede na izdatke po starosti in spolu referenčne osebe, Slovenija, 1999

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letu 1999; SURS

Primerjave stopenj revščine po starosti in spolu skozi obdobje 1997-1999 ne pokažejo bistvenih sprememb oz. očitnih nihanj v obsegu revščine pri opazovanih skupinah prebivalstva. Klasifikacija po starosti nosilca gospodinjstva nam potrjuje že znano ugotovitev, da starejše osebe izkazujejo višje tveganje revščine (22,0%), prav tako pa imajo nekoliko višjo stopnjo revščine tudi gospodinjstva, kjer je nosilka gospodinjstva ženska (13,4%). Stopnja revščine se je od leta 1993 pri obeh spolih zmanjšala; pri moških z 11,7% v letu 1993 na 11,3% v letu 1999, pri ženskah pa v istem obdobju s 15,1% na 13,4% (Statistične informacije, SURS: november-2000, september-2001, junij-2002).

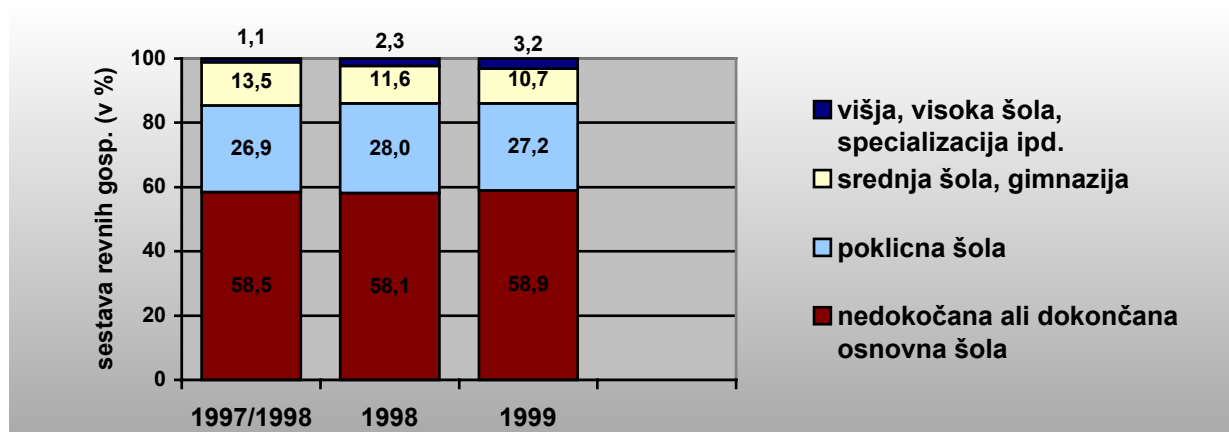
Slika 3.3.: Stopnja revščine glede na izdatke in glede na *izobrazbo referenčne osebe*, Slovenija, 1993, 1997/1998, 1998, 1999

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letih 1993, 1997/1998, 1998, 1999; SURS

Podatki (glej Slika 3.3) prikazujejo veliko povezanost med doseženo izobrazbo in tveganjem revščine. Še vedno velja, da nižja kot je stopnja izobrazbe referenčne osebe, višje je tveganje za življenje v revščini. Skozi vsa opazovana leta daleč največ revnih najdemo med najmanj izobraženimi, ki zapolnjujejo skoraj 60% vse revne populacije. Leta 1999 je bila tako stopnja revščine v tej skupini visoko nad povprečjem - 26,8%.

Slika 3.4.: Sestava revnih gospodinjstev glede na izobrazbo referenčne skupine, Slovenija, 1997/1998, 1998, 1999

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letih 1997/1998, 1998, 1999; SURS

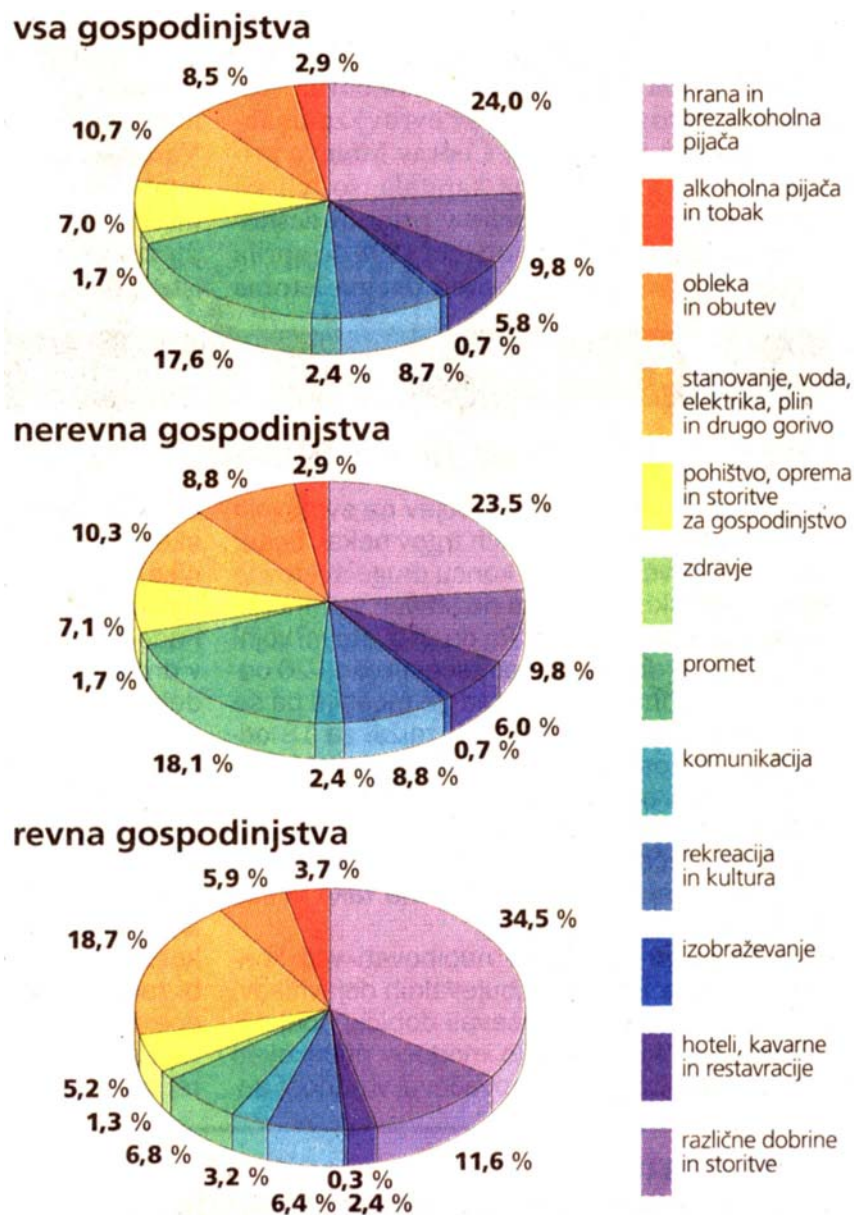
3.1.2. Struktura izdatkov za življenjske potrebščine v gospodinjstvih

Razlike v načinu trošenja oz. nesorazmerni deleži izdatkov med posameznimi tipi gospodinjstev za enake življenjske potrebščine predstavljajo še en način opazovanja razpolaganja z dohodkom oz. pokrivanja stroškov gospodinjstev.

Delež potrošnih izdatkov, ki jih gospodinjstva namenjajo za hrano, je pomemben kazalec življenjskega standarda in posredno tudi revščine. V splošnem namreč velja, da revna gospodinjstva največji del svojih dohodkov namenijo za hrano oz. druge artikle za zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb (glej Sliko 3.5). Če dohodkovno premožnejši za nakup hrane in brezalkoholnih pijač letno namenijo slabo četrtno svojih izdatkov (23,5%), revna gospodinjstva za pokritje teh potreb namenijo kar dobro tretjino svojih izdatkov (34,5%). Tudi stroški stanovanja, vode, elektrike, plina in drugega goriva predstavljajo za revna gospodinjstva mnogo večji zalogaj kot za preostala gospodinjstva (18,7% vs. 10,3%). Na račun zagotavljanja temeljnih življenjskih potrebščin in ohranjanja osnovnega življenjskega standarda pa revnim gelde na strukturo porabljenih dobrin le majhen del zapolnjujejo npr. transportni stroški (6,8%), ki sicer v nerevnih gospodinjstvih predstavlja kar 18,1% vseh izdatkov (članek v Delu z naslovom: *Revščina v Sloveniji: Beda ogroža stare in neizobražene*).

Slika 3.5.: Struktura izdatkov za življenjske potrebščine v gospodinjstvih, Slovenija, 1999

VIR: APG, Analiza revščine v slovenskih gospodinjstvih v letu 1999; SURS

Kljub visokim deležem izdatkov za hrano, ki so visoki tudi na povprečje v državah Evropske Unije (okoli 17%), a hkrati nizki glede na povprečje v tranzicijskih državah, kjer ta delež znaša okoli 40%, v Poročilu o človekovem razvoju 2002/03 zasledimo ugotovitev, da je ob upoštevanju realnih cen življenjskih potrebščin moč zaslediti trend zmanjševanja deleža izdatkov za hrano (2003:26). Ta naj bi bil v letu 2001 za 3,1% manjši kot v prejšnjem letu, v primerjavi z letom 1997 pa kar za 15,3% manjši. Pri obrazložitvi omenjenih sprememb se avtorji publikacije zatečejo k Englovemu zakonu, ki pravi, »da prebivalstvo povečano kupno moč potem, ko zadovolji osnovne potrebe po hrani, bolj usmerja v nakup drugih, bolj luksuznih dobrin in ne živil, saj je pri porabi hrane fiziološko omejen.« (Poročilo o človekovem razvoju, 2003:26).

Zdi pa se, da mnoge nadaljnje razlike, ki so posledica dohodkovne prikrajšanosti določenega dela prebivalstva, lahko opazujemo in ocenjujemo predvsem po kvalitativni dimenziji, saj so le-te bolj subtilne narave in jih je spričo tega težko posplošiti zgolj na materialno raven oz. fizično prisotnost oz. odsotnost posameznih dobrin. Z vidika socialne psihologije je za otroka ali odraščajočega mladostnika lahko tovrstna prikrajšanost prepoznana tudi kot pomemben segment oblikovanja identitete in izbire lastnega življenjskega stila, ki je med drugim tesno povezan z njenim/njegovim neposrednim socialnim okoljem in ekonomsko situacijo družine oz. gospodinjstva, katerega član/ica je. Revščina ima torej daljnosežne tako subjektivne kot tudi družbene posledice.

3.2. Subjektivni kazalci revščine

Revščina je najpogosteje zaznana in nadalje tematizirana predvsem v okviru dohodkovne prikrajšanosti oz. nezadostnosti temeljnih virov za človeku spodobno življenje v določenem družbenem okolju. Tovrsten princip beleženja siromašnega življenja in siromašnih pogojev bivanja pa poteši raziskovalno radovednost le tistemu delu opazovalcev revščine, ki jih ne zanima tudi druga plat zgodbe, namreč mnenje opazovanih, ki so materialno ogroženi, depriviligirani, ... Dejstvo, da so »ljudje v različnih družbah, pa tudi v istih, revni na različne načene« (Novak v Svetlik(ur), 1996:317), je nekatere analitike napeljalo na spoznanje, da zgolj osredotočanje na materialno prikrajšanost oseb ne zadosti ciljem po kompetentnih razlagah, zato je v koncept merjenja revščine po njihovem mnenju potrebno vključiti tudi njeno subjektivno dimenzijo.

Merjenje revščine na način subjektivne ocene anketiranih tako predstavlja dodaten način ugotavljanja deleža revnega prebivalstva, z uporabo katerega dobimo vpogled v psihično doživljanje, dojetanje in občutenje stanja revščine. Slednje je sicer odvisno od objektivnih okoliščin, vendar ta soodvisnost ni popolna. V primeru, da bi objektivni kazalci merjenja revščine uspeli upoštevati prav vse spremenljivke, bi imeli opravka z izmerjenim enakim deležem revnih ljudi tako po objektivnih kot tudi subjektivnih kriterijih (Hagenaars v Stropnik, SER, 1994:3). Obstoječe raziskave (npr. SJM) konstantno skozi vsa obravnavana leta potrjujejo tezo, da je revščino kljub objektivno izkazani prisotnosti posameznikom/cam težko priznati. Vzroke za tako nizko stopnjo subjektivno izraženega nezadovoljstva in prikrajšanosti (glej Tabela 3.6) si lahko razlagamo z upoštevanjem vsaj dveh prisotnih dilem (HDR, 2002/03:27):

1. da je zadovoljstvo posameznika/ice z danimi možnostmi odvisno od njegovih/njenih aspiracij oz. subjektivnih pričakovanj ter od odnosa oz. velikosti razkoraka med dejanskim in pričakovanim materialnim stanjem
2. da priznanje revščine v govorici vsakdanjega življenja velikokrat pomeni tudi priznanje splošne neuspešnosti v življenju, kar je stigmatizirajoče in krni posameznikovo pozitivno samopodobo

3.2.1. Slovensko javno mnenje (SJM)

Anketa Slovensko javno mnenje, ki jo že vrsto let izvaja Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij²⁷ pri FDV, meri subjektivno doživljanje revščine na podlagi dobljenih stališč anketirancev o njihovih zmožnostih preživetja oz. presoji lastnega življenjskega standarda. CJMMK se pri svojem raziskovalnem delu poslužuje (vsaj) dveh anketnih vprašanj. Prvo se nanaša na subjektivno presojo anketirancev o tem, v kolikšni meri jim plača zadostuje oz. ne zadostuje za preživetje, drugo, ki ustvarja še bolj poglobljeno sliko revščine in pricizira življenjske razmere posameznika, pa temelji na samooceni lastnega materialnega položaja in položaja svoje družine (Tabeli 3.6 in 3.7; Slika 3.6)

²⁷ V nadaljevanju CJMMK.

Tabela 3.6.: Mnenja anketirancev o zadoščanju njihovega rednega dohodka za pokritje življenjskih stroškov v letih 1992, 1994 in 1997²⁸

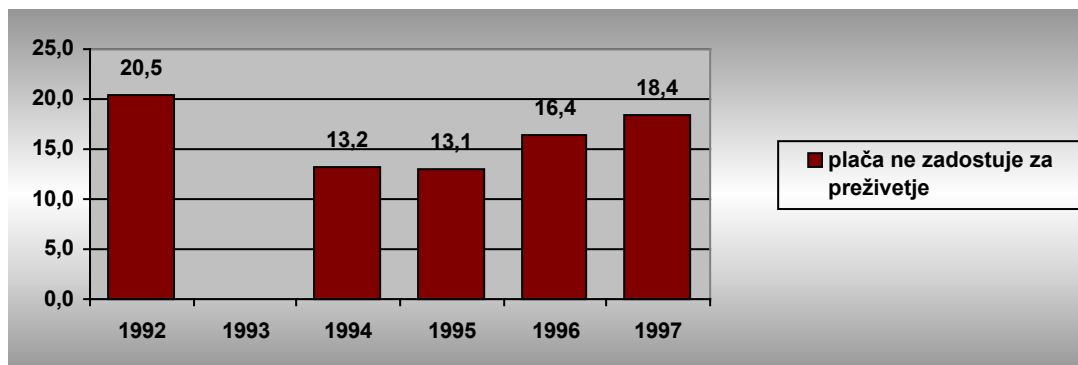
	Struktura vseh anketirancev (v %)		
	1992	1994	1997
v celoti zadostuje	9,8	15,2	13,6
v precejšnji meri zadostuje	19,4	28,2	21,7
le v majhni meri zadostuje	35,6	25,9	31,2
sploh ne zadostuje	20,5	13,2	18,4
ni zaposlen, ne prejema rednih dohodkov	14,7	16,1	13,4
b.o.	/	1,4	1,6

VIR: SJM92, SJM94, SJM97; CJMMK, FDV

Navedeni podatki iz leta 1992, 1994 in 1997 primerjalno gledano izrisujejo različno sliko stališč anketirancev po posameznih letih. V primerjavi z letom 1992, ko je več kot tretjina vprašanih menila, da jim dohodek le v majhni meri zadostuje za preživetje, petini pa razpoložljiv dohodek sploh ne zadostuje, so dve leti kasneje odgovori anketirancev na isto vprašanje mnogo bolj optimistični. Dobrim 43% vprašanih redni dohodki v celoti ali v precejšnji meri zadostujejo za preživetje (v letu 1992 - 29,2%) in le približno vsak sedmi vprašani je dejal, da mu njegovi redni dohodki sploh ne zadostujejo za pokritje življenjskih stroškov. V letu 1997 postane subjektivna slika posameznikove blaginje spet bolj podobna tisti z začetka 90.-ih let. Podrobnejše spremljanje stališč tistih, katerih dohodki so po lastni percepciji najnižji in vprašanim sploh ne zadostujejo za preživetje skozi manjkajoča leta opazovanega obdobja, navajam v spodnji sliki (Slika 3.6).

²⁸ Anketiranci so odgovarjali na vprašanje: »Ali s svojim rednim delom zaslužite dovolj, da se lahko preživljate? Ali vaš redni dohodek zadostuje za preživljanje ali ne?«,

Slika 3.6.: Subjektivna presoja o (ne)zadostnosti plače za preživetje v letih 1992, 1994-1997
(v %) ²⁹

VIR: SJM92, SJM94, SJM95, SJM96, SJM97; CJMMK, FDV

Na podlagi podatkov SJM ugotovimo, da se je delež tistih, katerim plača ne zadostuje za preživetje sebe in njihove družine, v obdobju od 1994 do 1997 ves čas povečeval, z izjemo skoraj nezatnega upada v letu 1995 (za 0,1 odstotne točke) in je leta 1997 znašal 18,4%. Precejšen upad deleža anketirancev v letu 1994 v primerjavi z letom 1992 verjetno lahko pojasnimo z umiritvijo socialno-ekonomskega stanja po osamosvojitvi, ki kljub hitremu ukrepanju države in sprejetju določenih socialno blažilnih ukrepov vendarle ni bila kos obilici raznovrstnih pritiskov na obstoječ socialni sistem.

Po letu 1995 delež najbolj depriviligiranih konstantno narašča. Ta podatek bi lahko razumeli tudi kot odraz splošnega povečevanja stopnje revnih v Sloveniji. Dejstvo je, da je v letu 1993 pod pragom revščine določenim s 50% ekvivaletnih izdatkov živelo 13,6% gospodinjstev, v letu 1997 pa 11,2%. Za vmesni leti nimamo ustreznih podatkov, saj je bila meja revščine izračunana ob upoštevanju drugačne metodologije in podatkov ne moremo primerjati. Zato iskanje tovrstnih razlogov ostaja zgolj na hipotetični ravni, kar pa v namene moje diplomske naloge, ki v tem podpoglavju prikazuje osnovna statistična dejstva in zgolj ilustrativno potrjuje »trde« empirične podatke tudi s subjektivnimi zaznavami opazovanih, na tem mestu zadošča in zato ne bomo iskali konkretnjših argumentov.

Tabela 3.7.: Samoocena materialnega položaja anketiranca (v %)

Ali bi zase in za svojo družino lahko rekli?	1983	1987	1993	1997	1999	2000	2001
1. da vam ničesar posebej ne primanjkuje	7,7	6,5	9,5	6,9	11,6	13,6	13,6
2. da ste bolj varčni, manj luksuza ipd.*	44,5	41,1	33,6	40,1	47,8	43,5	46,3
3. da morate zelo skrbno gospodariti z denarjem, omejevati nakupe opreme, obleke ipd.	41,2	46,4	45,7	37,1	33,3	36,9	35,0
4. da se močno omejujete tudi pri nakupih hrane	3,1	3,3	6,7	2,8	3,5	4,0	3,4
5. da živite v pomanjkanju osnovnih dobrin	0,6	1,1	2,2	1,0	0,7	1,2	1,1
6. da živite v revščini	0,6	0,4	0,9	0,6	0,4	0,7	0,4
ne ve, neodločen	2,3	1,2	1,4	1,4	2,6	0,2	0,4

VIR: SJM83, SJM87, SJM93, SJM97, SJM99, SJM00, SJM01; Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij pri FDV*

Drug tip vprašanj, ki se na temo merjenja posameznikove blaginje uporablja v sklopu raziskav *Slovensko javno mnenje*, s pomočjo nazorneje opredeljenih življenjskih razmer še bolj konkretno opisuje položaj gospodinjstva in s tem ustvarja še bolj poglobljeno sliko revščine in življenjskih razmer posameznika oz. njegove družine.

Iz danih anketnih podatkov, ki omogočajo longitudinalno spremljanje stališč vprašanih, je v relativno dolgem opazovanem obdobju moč zaznati določene spremembe v mnenjih anketirancev. Pri tem moramo upoštevati, da je bila ta časovna perioda pod vplivom kompleksnih ekonomskih, političnih in vrednotnih pretresov, zato je variabilnost podatkov še toliko bolj razumljiva in utemeljena.

Prvi tovrsten premik je glede na dane podatke opaziti v letu 1993, ko se je začel poglobljati razkorak med življenjem 'v blagostanju' in življenjem 'v bedi'. Leta 1983 je ob omejevanju pri hrani, pomanjkanju osnovnih dobrin ali celo v revščini živelo 4,3 % anketirancev, desetletje kasneje kar 9,8 %. Tako ugotovimo, da v primerjavi z deležem tiste skupine ljudi (9,5 %), ki

²⁹ Interpretirani podatki so rezultat odgovorov tiste skupine anketirancev, ki so na zastavljeno vprašanje odgovorili, da jim obstoječi dohodki ne zadoščajo za preživetje.

* pri zastavljenem vprašanju ponujeno stališče, označeno z zvezdico, ni navedeno v celotni obliki; tako se po zaporedju drugo stališče v celoti glasi: »da ste bolj varčni, da se omejujete pri manj pomembnih stvareh, manj luksuza ipd.« (Toš (ur) (1997): *Vrednote v prehodu I*; Toš(ur) (1999): *Vrednote v prehodu II* in drugi sekundarni viri).

imajo dovolj virov in sredstev za lagodno življenje, obstaja tudi skorajda enako številna skupina, ki je v nasprotju z bogastvom in prestižem obkrožena s precej manj stimulativnimi pogoji. Že v letu 1997 se je delež slednjih več kot prepolovil (4,4 %). Ta podatek verjetno odslkava predvsem blažilno posledico, ki jo je socialno najbolj ranljivim prinesla uvedba minimalne zajamčene plače v letu 1995. V obdobju 1999-2001 se stopnja subjektivne revščine pojavlja v približno enakih razsežnostih (4,4%; 5,9%; 4,9%)³⁰.

3.2.2. Raziskava *Kakovost življenja v Sloveniji (1994)*

»Cilj raziskovanja kakovosti življenja je bil ponuditi dodatne, neekonomske mere oz. kazalce družbenega razvoja« (Svetlik, 1996:5), zato raziskava *Kakovost življenja v Sloveniji*, ki jo je v letu 1994 izvedel Inštitut za družbene vede pri FDV, kot predmet proučevanja definira tako družbeno blaginjo kot merjenje posameznikovega blagostanja. V tem kontekstu je vključitev tudi »subjektivnih« mer toliko bolj relevantna in pričakovana izbira iz palete obstoječih metodoloških orodij.

Z obema meriloma določanja »revnih« se je v okviru omenjene raziskave podrobneje ukvarjala M. Novak. S pomočjo neodvisno uporabljenih mer za objektivno in subjektivno določanje življenjske ravni posameznikov in njihovih družin je avtorica poskušala primerjati obseg in socialne značilnosti obeh skupin anketiranih: »objektivno« revnih – tj. tistih, ki so revni po uradnih, objektivnih merilih, in »subjektivno« revnih – tj. tistih, ki se sami opredelijo za revne (Novak v Svetlik, 1996: 311-336). Osrednja mera blagostanja opazovanih oseb je še vedno dohodek, ki pa ga v pogojih upoštevanja dveh meril Novakova obravnava na naslednja načina (ibid:326-328):

- 1) povprečni dohodek na člana gospodinjstva – kot objektivno mejo revščine
- 2) osebna ocena o pomanjkanju denarja za pokrivanje vsakodnevnih življenjskih stroškov – kot merilo subjektivne revščine

Ker nas na tem mestu projekt merjenja kakovosti življenja v Sloveniji zanima predvsem z vidika merjenja subjektivne dimenzije družbenega (ne)blagostanja, lahko kot še en primer

³⁰ Ker je lahko že omejevanje pri hrani kazalec slabih življenjskih razmer in ne izključno priznavanje življenja v revščini, ki dejansko pomeni življenje v skrajnem pomanjkanju, na tem mestu skupino ljudi, ki se je opredelila za 4., 5. ali 6. stališče, razumemo kot skupino, ki živi v revščini.

samorefleksije anketirancev vzamemo prav slednje razumevanje dohodka, tj. v okviru subjektivne ocene pomanjkanja.

Tabela 3.8.: Osebna ocena pomanjkanja denarja za pokrivanje stroškov vsakodnevnih potrebščin – hrana, oblačila in stanarina po dohodku na člana gospodinjstva (v %)

zmanjka denarja ...	dohodek na člana gospodinjstva		
	manjši od zajamčenega	večji od zajamčenega	vsi anketiranci
1) ne zmanjka denarja	16,5	83,5	57,8
2) zmanjka za eno potrebšèino	33,8	66,2	24,5
3) zmanjka za dve potrebšèini	51,5	48,5	12,1
4) zmanjka za tri potrebšèine	65,7	34,3	5,6
Skupaj:	27,7	72,3	100,0

VIR: Novak v Svetlik, I.(ur)(1996): Kakovost življenja v Sloveniji, FDV, Ljubljana, str. 328.

Pričujoča tabela nam služi kot prikaz subjektivnega dojemanja morebitne materialne prikrajšanosti anketirancev v povezavi z njihovimi objektivnimi danostmi preživljanja sebe in svoje družine kot anketirancem to omogoča njihov dohodek. Iz podatkov je razvidno, da je po lastni presoji anketirancev delež tistih, ki jim zmanjka denarja za nakup več potrebnih pričakovano veliko večji v tistih gospodinjstvih, kjer je dohodek na člana gospodinjstva manjši od neto zajamčenega (65,7 %). Očitno je, da višina dohodka le ni edini določevalec in faktor vplivanja na dejansko ali občuteno neblagostanje, kar dokazuje tudi podatek, da denarja za nakup ene potrebnosti veliko pogosteje primanjkuje v gospodinjstvih anketirancev z višjimi dohodki kot pa v gospodinjstvih dohodkovno bolj ogroženih (66,2 % vs. 33,8 %).

Kot ugotavlja M. Novak je »osebna ocena zadostnosti ali nezadostnosti denarnega dohodka za zadovoljevanje potreb prav tako pomemben dejavnik pri analiziranju blagostanja kot razpoložljivi dohodek sam« (v Svetlik(ur), 1996:328).

Na podoben način je avtorica pristopila k analiziranju še ostalih strukturnih značilnosti siromašnih in z uporabo različnih meril prepoznavanja depriviligiranih v družbi poskušala ustvariti še bolj poglobljeno sliko opazovane populacije, saj kot ob koncu članka navaja tudi sama: »temeljno vprašanje raziskovanja neblagostanja v okviru (neenakega) dostopa do virov blagostanja ni v tem, kolikšen delež prebivalstva je siromašen, in še v tem, katera podoba revščine je realnejša – opazovalčeva ali od opazovanega, temveč kakšne socialnostrukturne

značilnosti imata obe podpopulaciji – siromašni po lastni presoji in po objektivnem merilu.« (ibid: 332)

Tudi sama sem z vključitvijo poglavja oz. podpoglavja o subjektivnem dojetanju posameznikovega materialnega standarda poskušala »zgodbo o revnih v Sloveniji« koherentno osvetliti z vsaj dveh strani: opazovalčeve in opazovančeve. Če tudi vzamemo v vednost trditev, da je »neposredna uporabnost« tako določenih mej revščine v smislu uporabnosti za namene socialne politike morda navidezno majhna, pa istočasno lahko trdimo, da prav takšen celovit raziskovalni pristop s seboj prinaša še ostale pozitivne lastnosti, s katerimi omogoča oz. pripomore k oblikovanju natančnejših ugotovitev raziskave in temeljitejšemu vpogledu v predmet analize, tj. podrobnejšemu priciziranju strukturnih značilnosti anketirancev in ugotavljanju podobnosti oz. razlik (ne)blagostanja pri posameznih skupinah opazovanih glede na objektivne oz. subjektivne meje revščine, in nasploh k bolj verodostojnemu ukvarjanju s to tematiko.

Če se osredotočimo zgolj na temeljno primerjavo določanja in uporabe objektivnega in subjektivnega praga za izračun meje revščine, pa lahko predvsem potrdimo v prvem poglavju podrobneje opisane značilnosti enega in drugega pristopa. Razkorak med izmerjenim in občutenim blagostanjem bo kot konstanta vedno 'prisoten' in tudi 'izmerjen' pojav, vendar zgolj na podlagi tovrstne »neidentičnosti« rezultatov uporabe dveh različnih meril, slednjega analitskega pristopa ne bi smeli zapostavljati.

Na podlagi obstoječih statističnih podatkov, ki so bili zbrani v okviru Ankete o porabi gospodinjstev, lahko ugotovimo, da je skozi vso opazovano obdobje (1993-1999) pod pragom revščine, ki je določen s 50% povprečja ekvivalentnih izdatkov, največ revnih živelo v enočlanskih gospodinjstvih, predvsem gospodinjstvih starejših oseb in starejših parov, visoko stopnjo tveganja pa ves čas izkazujejo tudi družine z otroki, med njimi še posebej izstopajo enostarševske družine z otroki. Statistični podatki tudi potrjujejo v uvodu postavljeno hipotezo o zmanjševanju revščine pri starejši populaciji ter revščini kot vse pogostejše zaznani spremljevalki življenja v družinah z otroki. Po pričakovanju so z revščino najmanj ogrožena gospodinjstva, kjer dva odrasla člana skrbita za dva mlajša otroka. Stopnja revščine se pri uporabi enakih meril in metodologije skozi to obdobje ni bistveno spreminjala (l.1993-13,6%, l.1999 – 12,2%). Subjektivni kazalci revščine, s katerimi posegamo na področje beleženja

psihičnega doživljanja in občutenja stanja revščine, izrisujejo veliko bolj pozitivno sliko, saj se je kot revne opredelil le neznamenit del anketirancev.

Navedena spoznanja omogočajo soliden pregled osnovnih socialno-ekonomskih značilnosti gospodinjstev v Sloveniji, vendar je vtis, da se na njihovi osnovi vsebinsko še vedno ne moremo dovolj približati otrokom, še vedno prisoten. Kljub navidezni situaciji, kot da bi poniknili in se izgubili v množici podatkov o njihovem družinskem okolju, ostajajo rdeča nit skozi celotno delo. Najprej se jim poskušam približati v okviru obravnavanja t.i. 'mladih družin'.

4. »OTROŠKA REVŠČINA« in njena statistična neulovljivost

Ko se govori o revščini, njenih definicijah, načinih merjenja in drugih metodoloških prijemih, se velikokrat omenja tudi »nova revščina« kot neke vrste preoblikovana oblika klasične revščine, ki naj bi bila prvotno predvsem domena starejših in tistih, ki živijo na podeželju. Novo revščino lahko najdemo pri rizičnih skupinah mladih družin in v družinah, kjer je nosilka gospodinjstva ženskega spola (Pressman v Novak, 1994:121-123). In prav ta nova revščina je zanimiva za raziskovanje v smislu zavedanja dejstva, da se pri otrocih »oblikuje t.i. revščina v otroštvu, kjer je kasnejši intelektualni razvoj pogojen s pred- in po-natalnim zdravjem ter prehrano in ima zato daljnosežne življenjske posledice« (Pressman v Novak, 1994:121).

Vse to so dovolj pomembni razlogi in argumenti, ki govorijo v prid težnjam tistih strokovnjakov, ki opozarjajo na pomanjkljivo spremljanje podatkov o stopnji in oblikah revščine med otroško populacijo. Tudi sama sem se med nizanjem strani pričujoče diplomske naloge ves čas, kar se tiče iskanja neposrednih podatkov o revščini otrok, srečevala s »podatkovnim vakuumom«. Občutek »gibanja v praznem prostoru« me je tako prisilil k nekoliko širšem razmišljanju o tem pojavu. Tako bo beseda v nadaljevanju nanese tudi na socialno-ekonomski položaj mladih družin in osipnike kot poseben, »rizičen« del otroške populacije. Menim, da tovrstni »obvodi« lahko zgolj pripomorejo k boljšemu razumevanju vzročno-posledičnih povezav in principov nastajanja ter pojavnih oblik življenja v siromaštvu.

5. EKONOMSKO - SOCIALNI POLOŽAJ MLADIH DRUŽIN

*Skozi sledeče strani pričujočega poglavja je pozornost intuitivno smiselno usmerjena na poseben del družbene populacije, to je na populacijo ti. **mladih družin**, katerih operacionalna definicija je bila postavljena in nato uporabljena tekom raziskovalnega projekta in izdelavo končnega raziskovalnega poročila z naslovom 'Ekonomska socialni položaj mladih družin v Sloveniji' (Ule, 2002), ki je nastal kot rezultat dela sodelavcev Centra za socialno psihologijo na FDV.*

*Namen poglavja je izostriti obstoječe poznavanje profila mladih družin v Sloveniji, korektno nadgraditi morda posplošeno sliko življenjskih možnosti in pogojev, ki le-te bistveno določajo, ter strokovno podkrepiti argumente, ki govorijo v prid ključnosti tega obdobja prehoda za kasnejše zagotavljanje družini solidnega materialnega blagostanja. Predvsem v smislu zagotavljanja ustreznih in čim bolj kakovostnih življenjskih pogojev, ki tudi njihovim potomcem omogočajo perspektivno in stimulatивно odraščanje v primarnem družinskem okolju, saj bodo dolgoročno gledano tudi sami nekoč opremljeni s 'socializacijskim inputom otroštva' stopali na trg delovne sile in tam iskali življenjske priložnosti ter stremeli za optimalnimi življenjskimi pogoji, ki bodo pri posameznikih **enako želeni**, a spričo različnih izhodišč **neenako dosegljivi**.*

5.1. Socioekonomske značilnosti mladih družin

Izhajajoč iz ustaljenih praks raziskovanja položaja določene družbene skupine na tem mestu s pomočjo uporabe klasičnih ekonomskih kazalcev in družboslovnih spremenljivk poskušam opredeliti socialno-ekonomski položaj mladih družin v Sloveniji.

Pri obravnavi tovrstnega aspekta ranljivosti določenega dela prebivalstva se v veliki meri naslanjam na že omenjeni raziskovalni projekt, ki z vključitvijo tako ekonomskih kriterijev za ugotavljanje ekonomskega položaja mladih družin kot socialnih parametrov in uporabo kvalitativnih metod raziskovanja, omogoča globlji uvid »v osnovne orientacije ljudi do različnih družinskih vprašanj« (Ule, 2002:74), kar sami anketni podatki ne omogočajo. Spričo izraženih razlik v namenu proučevanja opazovane populacije družin se zdi potrebno jasneje poudariti, da je v izhodišču raziskovalcev prisotno osrediščenje raziskovalnega interesa okoli

vprašanja oz. preverjanja hipoteze o povezanosti med stopnjo rodnosti in ekonomskimi faktorji, ki naj bi po nekaterih teoretskih predpostavkah imeli ključen vpliv na natalitetna gibanja, ugotoviti subjektivne in objektivne ovire oz. preveriti ali morda obstajajo družbeni razlogi za spremenjeno rodnostno in družinsko obnašanje in posledično nizko stopnjo rodnosti v Sloveniji, katera sicer pridobiva dimenzije splošnega trenda tudi v večini ostalih evropskih držav.

Osebni razlogi za vključitev posameznih ugotovitev in teoretskih pojasnjevanj proučevane problematike se dotikajo predvsem osebne drže in lastnega prepričanja o 'nujnosti' vzpostavljanja takšnih življenjskih pogojev v določeni družbi, ki omogočajo ustvarjanje družine »odgovornega starševstva« (Ule, 2002) po načelu svobodne odločitve in kjer oblikovanje različnih ukrepov in implementacij ustreznih političnih rešitev ter ekonomskih stimulusov staršem omogoča ugodne okoliščine za imeti otroke, ter otrokom nudi ustrezno okolje za samorealizacijo in kasneje uspešen vstop v sfero odraslih. Uživanje ustreznega življenjskega standarda oz. prisotnost relativne materialne blaginje ustvarja v družini pogoje relativne varnosti in pomemben občutek obvladovanja lastnega življenja oz. zmožnost vplivanja, reagiranja in prilagajanja na tveganja, ki jih s seboj prinaša vse bolj rizičen vsakdan. V tem oziru lahko otroka obravnavamo kot specifično (odvisno) entiteto znotraj vzpostavljenega družinskega okolja in pripadajočih odnosov, ki si sposobnosti, védenja in večine družbenega delovanja ter obvladovanja kompleksnih situacij šele pridobiva. Prav tako pa je to primarno okolje tudi vir otroških aspiracij, ustvarjanja želja, zastavljanja ciljev ter nenazadnje tudi nudenja sredstev za doseganje le-teh. Na podlagi psiholoških in socioloških spoznanj vemo, da ima okrnjenost emocionalnih in socialnih vezi lahko za posledico vrsto negativnih učinkov na odraščajočega posameznika, prav takšne nestimulativne posledice pa ima lahko na otroka tudi materialna depriviligiranost ali kar je še huje - življenje v revščini. Zato na naslednjih straneh poskušam osvetliti prav socialno-ekonomski položaj mladih staršev oz. mladih družin z vidika pomembnosti zagotavljanja stimulatívne okolja svojim potomcem, katerega oblikovalci in nosilci so. Kakšen je torej njihov socialno-ekonomski položaj?

5.1.1. Operacionalna definicija 'mlade družine'

Sodelujoči strokovnjaki pri omenjenem raziskovalnem projektu so po prvi opredelitvi mlade družine definirali kot »tiste oblike skupnosti, ki jih ustvarjajo mladi ljudje na prehodu v

odraslost« (Ule, 2002:5). Izhajajoč iz prvega splošnega definicijskega okvira pa konkretnjša oblika opredelitve »izhaja iz starosti in položaja otrok v družinskem življenjskem ciklu in definira mlado družino kot družino z majhnimi otroki« (ibid). Ker v sodobnem svetu omenjena pogoja ne sovpadata vedno, tovrstnega definicijskega zajemanja konceptov pa ne dopušča niti raznovrstnost samih družinskih skupnosti, se je kot najbolj primerna zdela naslednja opredelitev mlade družine: »mlada družina je partnerska skupnost dveh oseb različnih spolov, ki živita v istem gospodinjstvu in od katerih je vsaj ena stara 23 – 33 let, ali pa skupnost starša, starega 23 – 33 let, in njegovega/njenega otroka« (ibid:11).

5.1.2. Demografske značilnosti mladih družin

Obseg in struktura populacije mladih družin v Sloveniji je razvidna iz naslednjih tabelarnih prikazov.

Tabela 5.1.: Člani gospodinjstev z mladimi družinami glede na *starost*

Starost članov gospodinjstev	% od vseh članov gospodinjstev z mladimi družinami
< 23 let	39 %
23 – 33 let	39 %
> 33 let	22 %

VIR: Stropnik v Ule, M.(ur)(2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji, str. 14

Tabela 5.2.: *Otroci* mladih družin (mlajši od 19 let)

Število otrok v družini	Gospodinjstva oz. mlade družine		Otroci	
	Število	%	Skupno število	%
0	89	12,5	-	-
1	279	39,2	279	26,9
2	285	40,0	570	55,0
3	48	6,7	144	13,9
4	11	1,5	44	4,2
SKUPAJ:	712	100,0	1037	100,0

VIR: Stropnik v Ule, M.(ur)(2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji, str. 14

Tabela 5.3.: Gospodinjstva z mladimi družinami po številu članov

Število članov	Število gospodinjstev	Delež gospodinjstev (v %)
2	70	9,8
3	178	25,0
4	275	38,6
5	101	14,2
6	56	7,9
7	26	3,7
8	4	0,6
9	1	0,1
10	1	0,1
SKUPAJ:	712	100,0

VIR: Stropnik v Ule, M.(ur)(2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji, str. 15

V skladu s tako oblikovano zgoraj navedeno definicijo nam podatki izrisujejo sledečo sliko glede na številčnost in strukturo mladih družin v slovenskem prostoru (Stropnik v Ule, 2002:13-16):

- mlade družine živijo v 18,4% vseh slovenskih gospodinjstev
- 39% vseh članov gospodinjstev mladih družin je starih 23 – 33 let, 39% je mlajših od 23 let, preostalih 22% pa je starejših od 33 let
- osmina mladih družin nima otrok, po 40% družin ima enega ali dva otroka, manjši delež mladih družin ima več otrok (8,2%)
- v povprečju imajo mlade družine 1,5 otrok na gospodinjstvo
- mlade družine najpogosteje živijo v štiričlanskih gospodinjstvih (38,6%)
- večinski tip gospodinjstva je par z otrokom(i) – 59%; nuklearnih enostarševskih družin je 2,2%, skoraj 31% jih živi z drugimi sorodniki, kar največkrat pomeni bivanje v skupnem gospodinjstvu s starši

Tabela 5.4.: *Tipi gospodinjstev z mladimi družinami*

Tip gospodinjstva	Št. gospodinjstev	Delež gospodinjstev (v %)
Ena oseba z otroki do 18 let	16	2,2
Par brez otrok	51	7,2
Par z 1 otrokom do 18 let	159	22,4
Par z 2 otrokoma do 18 let	218	30,7
Par s 3 ali več otroki do 18 let	42	5,9
Par z vsaj enim otrokom nad 18 let	1	0,1
Druga gospodinjstva, kjer so vsi člani v sorodu	220	30,9
Druga gospodinjstva, kjer en ali več članov ni v sorodu	4	0,6
SKUPAJ:	711	100,0

VIR: Stropnik v Ule, M.(ur)(2002): *Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji*, str. 15,16

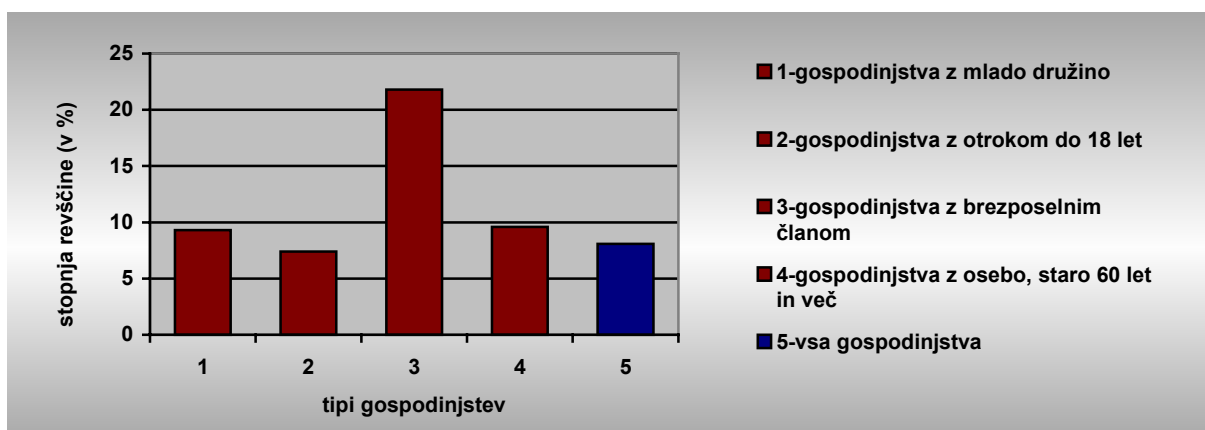
Prikazani demografski podatki ne povedo veliko o specifičnosti opazovane populacije, pozornost in zanimanje zbuja zgolj slednji podatek, ki priča o deležu mladih družin živečih v razširjenih gospodinjstvih, kar potrjuje splošno domnevo o težavnosti in stiski mladih pri reševanju stanovanjskega vprašanja in s tem zatekanja k najosnovnejšim rešitvam, ki jim v tveganih okoljih sodobnih družb omogočajo preživetje. Druge raziskave, v slovenskem prostoru npr. Ule, M.(ur)(2000): »Mladina 2000«, so poskušale ugotoviti ali gre tovrstni trend pripisati realno prisotnim preferencam mladih po tovrstnem načinu skupnega bivanja ali imamo opravka bolj s posledicami splošne, mladim neugodne in nestimulativne, ekonomsko-socialne situacije v obstoječi družbi. Izsledki omenjene raziskave so pokazali, da so želje mladih še vedno usmerjene na oblikovanje nuklearne družine in hipoteze o spremenjenih preferencah mladih ne vzdržijo empirične potrditve. V interpretirani raziskavi o mladih družinah podrobnejše vprašanje o tem, kakšen je njihov interes pri reševanju stanovanjskega vprašanja oz. kakšen je njihov status v obstoječem bivališču, ki bi osvetlilo ozadje ugotovljenega stanja, ni bilo zastavljeno in zato razmišljanje o prehodnosti opazovanega obdobja oz. uporabljeni metodi zasilne rešitve ostaja zgolj na hipotetični ravni.

5.1.3. Revščina v gospodinjstvih mladih družin

Pri opazovanju in ocenjevanju prisotnosti revščine so raziskovalci izhajali iz definicije meje revščine kot določenega odstotka od mediane ekvivalentnih dohodkov vseh gospodinjstev. V danem primeru je bil zaradi večje primerljivosti podatkov in nadaljnje uporabnosti dobljenih izračunov prag revščine določen na dveh ravneh, in sicer pri 50 in 60 odstotkih. Na podlagi primarnih podatkov iz baze APG so statistični izračuni izrisali naslednjo sliko revščine v slovenskih gospodinjstvih ³¹.

Slika 5.1.: Stopnje relativne revščine glede na dohodek in glede na *tip gospodinjstva*, Slovenija, 1997-1999

VIR: Stropnik in Stanovnik v Ule, M.(ur)(2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji, str. 23

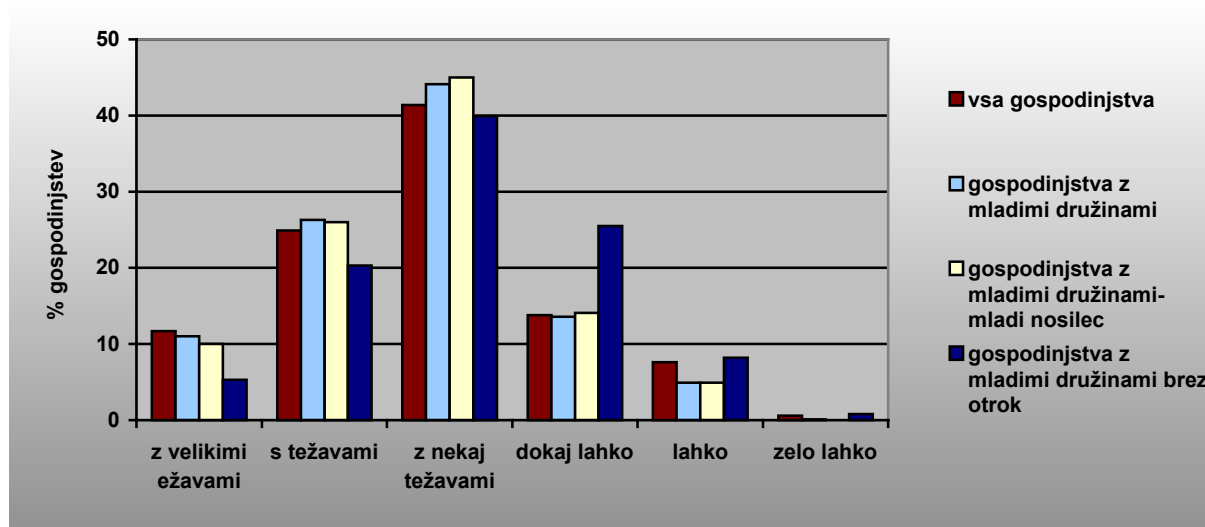
Stopnja revščine je pričakovano najvišja v tistih gospodinjstvih, katerih član je tudi brezposelna oseba. Tam je tveganje revščine približno dvainpolkrat višje kot pa velja za povprečje vseh gospodinjstev (8,1%). Opazovana skupina gospodinjstev z otrokom do 18 let izkazuje celo podpovprečno stopnjo revščine (7,4%), kar je v določeni meri verjetno tudi izkaz učinkovitosti obstoječega sistema tistih socialnih transferjev, ki so namenjeni družini in otrokom. Le-ti očitno zaenkrat še dovolj uspešno blažijo negativne stranske učinke velike konkurenčnosti na trgu delovne sile, ki težko zaposljivim kategorijam staršev poslabšuje verjetnost, da bi našli ustrezno zaposlitev, ki bi jim omogočala dostojno preživetje in

³¹ Prikaz temelji na izračunih stopenj revščine pri meji revščine, postavljeni pri 50% mediane ekvivalentnih dohodkov vseh gospodinjstev.

zanesljivo pokrivanje vsakodnevnih stroškov. Med gospodinjstvi z mlado družino jih 9,3% živi pod pragom revščine, kar je sicer nekaj več kot velja za povprečje vseh gospodinjstev.

Stropnikova ugotavlja, da "objektivni kazalci kažejo nadpovprečno, subjektivni kazalec pa podpovprečno izpostavljenost gospodinjstev z mladimi družinami revščini" (Stropnik v Ule, 2002:24). Po subjektivni presoji največ gospodinjstev z *nekaj težavami* shaja s svojim dohodkom, pri tem imajo najmanj težav gospodinjstva z mladimi družinami, ki so brez otrok. Le z *velikimi težavami* uspe preživeti skozi mesec 11% gospodinjstev z mladimi družinami, 13,6% pa jih *lahko* premaguje morebitne denarne težave. Vtis relativno optimistične slike malce spremenijo odgovori anketirancev na vprašanje o najnižjem mesečnem dohodku, ki bi ga družina morala imeti, da bi lahko shajala. Rezultati so pokazali, da "manjkajoči dohodek znaša 35,6% ocenjenega zadostnega dohodka tistih gospodinjstev, ki jim primanjkuje dohodka, oziroma več kot polovico (55,4%) njihovega dejanskega razpoložljivega dohodka" (Stropnik v Ule, 2002: 24,25).

Slika 5.2.: Subjektivna ocena shajanja z razpoložljivim dohodkom, Slovenija, 1997-1999

VIR: Stropnik v Ule, M.(ur)(2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji, str. 24

Eden izmed načinov merjenja višine življenjskega standarda gospodinjstev je lahko tudi opremljenost stanovanj s posameznimi potrošnimi dobrinami (Tabela 5.5).

Tabela 5.5.: Opremljenost stanovanj s potrošnimi dobrinami v gospodinjstvih z mladimi družinami, Slovenija, 1997-1999

Posamezne dobrine	Delež gospodinjstev z mladimi družinami, ki posedujejo posamezne dobrine (v %)
Hladilnik	97,9
Zamrzovalnik	85,3
Mikrovalovna pečica	9,2
Pralni stroj	98,6
Sušilni stroj	14,2
Pomivalni stroj	28,1
Barvni televizor	95,8
Osebni računalnik	27,1

VIR: Stropnik v Ule, M.(ur)(2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin v Sloveniji, str. 31

Podatki kažejo, da skoraj vsa gospodinjstva, razen redkih izjem, posedujejo hladilnik, pralni stroj in barvni televizor, ki tudi sicer veljajo za stalnice v opremljenosti naših bivališč. Nekoliko redkeje je v gospodinjstvih prisoten zamrzovalnik, mikrovalovna pečica in sušilni stroj pa sta že prava redkost. Pomivalni stroj in računalnik poseduje dobra četrtina mladih družin. Nanizani podatki so predvsem ilustrativne narave, oblikovanje relevantnejših sklepov pa ne dopuščajo, saj je posedovanje določenih potrošnih dobrin v veliki meri povezano z odločitvijo za nakup, ki je tudi odraz pripadnosti določenemu življenjskemu stilu in ni zgolj rezultat finančne zmožnosti oz. nezmožnosti za nakup.

Če sem si v začetku poglavja kot osnovni cilj zastavila razrešitev uganke o tem, ali so mlade družine bolj izpostavljene grožnji revščine kot ostale družine, potem v zaključku lahko povzamem osnovno ugotovitev, da objektivni kazalci prikazujejo večjo ranljivost mladih družin kot ostalih, česar pa subjektivni kazalec ne potrjuje, saj kaže podpovprečno izpostavljenost gospodinjstev z mladimi družinami revščini. Vdanost v stanje občutene nemoči in sprejemanje trenutne življenjske situacije v terminih dokončnosti in nespremenljivosti je razmišljanje mnogih, ki so se kdajkoli znašli v položaju zmanjšane blaginje. Pri mladih pa je verjetno zavest o premagljivosti trenutne težke situacije še dovolj močna, da odtehta marsikatero neperspektivno izhodišče, iz katerega začnejo ustvarjati mlade družine. Eno

izmed njih je povezano tudi z nizko stopnjo izobrazbe, ki posamezniku izrazito zmanjšuje konkurenčnost na trgu delovne sile pri iskanju ustrezne zaposlitve in otežuje ustvarjanje ustreznih pogojev za dostojno preživljanje sebe in svoje družine. Na temelju tovrstnih spoznanj lahko pogled nadalje zdrsne k opazovanju specifične družbene skupine, katerim zaradi prezgodnjega izstopa iz izobraževalnih institucij in posledično nizke izobrazbe v času odraslosti pretežno pomanjkanje osnovnih življenjskih sredstev, s katerimi bi si omogočili varno preživetje dostojen način življenja. Menim, da je tudi s tega zornega kota moč relevantno spregovoriti in se tako približati opazovani otroški populaciji ter poudariti vzročno-posledične povezave med ključnostjo izobrazbe in kasnejše ravni materialne blaginje posameznikov.

6. KAKOVOST ŽIVLJENJA OTROK V SLOVENIJI

Predvidenje prihodnosti je v današnjem času povsem brezplodno početje, saj je proces spreminjanja tako nagel in praktično neustavljiv. »Družba tveganja«, o kateri govori Beck (1995), ne zagotavlja več tovrstne ekonomske in socialne varnosti, kot jo je poznala prejšnja generacija. Ostaja nam le možnost, da na temelju lastnih sposobnosti in iznajdljivosti poskušamo poiskati svoj prostor v obstoječi »družbi znanja«. Vsi iščemo svojo priložnost »brez neke skupne in gotove vizije prihodnosti« (Bajzek (ur), 2003:16).

Beleženje revščine služi kot izhodišče za nadaljnje razmišljanje o sami porazdelitvi in vzrokih za njen nastanek. K spoznavanju teh težko merljivih kategorij strokovnjake vodi tudi motiv, da bi poleg odsliskave splošnega stanja opazovanega problema, prepoznali in razložili tudi specifične situacije, na katere nakazujejo statistični podatki. Sledeče poglavje govori o zmanjšani kakovosti življenja otrok, ki so predčasno zapustili šolske klopi, predvsem z vidika teoretičnega razmišljanja o tem, kateri dejavniki pogojujejo takšne družbene prakse.

6.1. Odraščanje v spremenjenih okoliščinah sodobnih družb

Biti otrok in mladostnik v sedanjem času in prostoru pomeni nekaj povsem drugega v primerjavi s tistim, kar sta termina označevala nekaj desetletij poprej. Četudi je že dolgo časa znano, da je največja stalnica v življenju prav *spreminjanje*, to še toliko bolj velja za čas, v katerem trenutno živimo. Ta izrazita značilnost sodobne družbe postavlja pred mlade ljudi in vedno nove in čedalje več zahtev, ki jih v veliki meri narekuje kapitalska logika trga in potrošniška naravnost sodobnega človeka. Hiperkompleksnost vsakdanjih življenjskih praks, časovna prezasedenost in informacijska zasičenost na vseh področjih našega življenja, katerim se ne more izogniti niti otroški svet, postavljajo pred otroka mnoge nove vsebine in izzive, ki jih mora obvladati, če želi postati polnopraven in neodvisen član moderne družbe.

Mnogo glasov je bilo povzdignjenih na račun t.i. 'krize družine', ki naj bi posledično izhajala iz razmer, ki vladajo v sodobnih družbah, vendar veliko več relevantnosti pritiče odgovorom tistih, ki trdijo, da imamo opravka bolj s spreminjajočimi družinskimi oblikami in načini kohabitiranja kot pa z zatonom družine (Rener, 1995:15-22). Vloge, struktura in odnosi v družini so resda podvrženi 'modernizacijskim' ali 'postmodernizacijskim' pritiskom in

posledično rezultirajo v novostih, osnovni pomen družine kot varnega pribežališča in zatočišča njenim članom, pa kljub temu ostaja. Zato zagotavljanje materialne varnosti, emocionalne stabilnosti in prisotnost medosebne komunikacije ostajajo atributi 'dobre družine'.

Kot v svojih številnih publikacijah na temo mladostnikov in odraščanja ugotavlja Uletova je ena izmed značilnosti sprememb odraščanja ob prelomu stoletja povečevanje pomena dosežene izobrazbe in s tem povezanih priznanj, odlikovanj itd., s čimer vse si posameznik oblikuje svoj status v družbi. Tako znotraj lastne vrstniške skupine kot tudi v širšem družbenem okolju. Večini mladostnikov je doseči čim višjo izobrazbo jasen cilj in naučena prioriteta naloga, družinam, ki imajo nizek življenjski standard, pa investicija v izobrazbo in osebnost predstavlja vedno večji ali celo glavni strošek. Po neuradnih informacijah, a verjetno nedaleč od resnice, obstajajo družine, ki dejansko ne zmorejo pokrivati vseh stroškov šolanja in številnih obšolskih dejavnosti, ki se postavljajo tudi kot "merilo uspešnosti družin" (Ule, 2003a:5). Moderni storitveni trg ponuja množico interesnih dejavnosti in različnih oblik zgodnjega izobraževanja, kar v osnovi staršem že zgodaj v razvoju otroka nalaga dodatno finančne breme in hkrati postavlja temelje za zgodnje generiranje razlik oz. oblikovanje prednosti pri otrocih, katerim starši lahko omogočajo tovrstna udejstvovanja. Takšno nabiranje izkušenj in znanj je lahko za otroka zgodaj pridobljena 'konkurenčna prednost' pred ostalimi 'zasledovalci'. Za tiste iz revnejših družin pa že prvi manjko. Ali kot pravi Uletova:

"življenjsko situacijo otrok in mladih v devetdesetih letih označuje torej svojski razkol med vedno večjim obsegom možnosti mladih in vedno večjimi riziki in tveganji zaradi napačnih odločitev ali neodločitev. Zato je pot v postmoderno družbo tudi pot v naraščajočo socialno in kulturno negotovost, v moralna in vrednotna protislovja in znatna stopnja negotovosti glede prihodnosti." (Ule, 2003a:16).

6.2. Šolska neuspešnost kot ključni dejavnik socialne izključenosti mladih

Ker je revščina kljub svoji kompleksnosti in raznolikosti z vidika vzročnosti še vedno ključno povezana s posameznikovo stopnjo dosežene izobrazbe, je nekaj strani namenjenih tudi spregledanemu, a nezanemarljivo pogosto prisotnemu pojavu tudi med učenci v našem družbenem prostoru.

»Ker je izobrazba tako pomemben faktor za socialno uvrščanje in kakovost življenja otrok in mladostnikov, je seveda izpad iz izobraževalnega sistema ena izmed najbolj dramatičnih in problematičnih situacij, ki se lahko otroku in mladostniku zgodi v tem obdobju« (Ule, 2003a:23).

Otroci, ki zgodaj izstopijo iz šolskega sistema, hitro prekinijo z vlogo šolajočega posameznika in so postavljeni pred nalogo, da se v tej družbi poistovetijo z drugačnimi vlogami, kot so jih prevzemali do sedaj. Ta prehod je ponavadi zelo stresen in za odraščajočega posameznika težko obvladljiv. Poleg tega prekinitev »šolske kariere« v večini primerov hkrati pomeni tudi izgubo socialnih vezi, ki so bile oblikovane v šolskih prostorih. Kljub temu, da raziskovalci ugotavljajo, da so medosebne vezi med osipniško populacijo in njihovimi vrstniki relativno šibke, pa njihova odsotnost rezultira vsaj v simbolnem razkolu med svetom otrok, mladostnikov in svetom odraslih, kamor pospešeno vstopajo.

6.3. »Osipniki« in družbene posledice pojava »osipništva«

Tako kot obstaja več definicij revščine, tudi opredeljevanje pojava osipništva predstavlja velik izziv. Pri tem početju je pomembno, da ustrezna definicija zajame vso širino, pojavnost in raznolikost pojava. Primer take definicije je npr: "osipnik je posameznik/ica, ki zapusti šolo pred zaključkom izobraževalnega programa oz. razreda, brez da bi se prepisal/a na drugo šolo ali kakšno drugo izobraževalno institucijo" (Ule, 2003a:25).

Uletova nadalje pojasnjuje povezanost osipa z določenimi družbenimi posledicami, ki izhajajo iz položaja, v katerem se osipniki znajdejo po izstopu iz izobraževalnega programa. Tako naj bi obstajalo konsenzualno mnenje, »da osip povečuje stopnjo kriminalnega vedenja in zlorabe mamil« (Ule, 2003a:24). Dejstva pa kažejo, da predvsem znižuje zaposlitvene in ekonomske možnosti ter življenjske prihodke (ibid).

Med drugim osipniki izražajo še določene druge skupne značilnosti (ibid):

- manjša funkcionalna pismenost
- težja prilagodljivost novemu okolju, delovni sferi ipd.
- večja verjetnost za prevzemanje manj aktivnih vlog v svetu dela
- manjša učinkovitost pri udejstvovanju v delovni sferi
- večja verjetnost za slabše zdravstveno stanje

Z analitskim pogledom na problem osipa prepoznamo tudi širši kontekst prepoznanega problema in njegove socialne posledice, za katere vzroke iščejo in pojasnjujejo raziskovalci iz različnih družboslovnih in humanističnih strok.

Prvi učenci v Sloveniji izpadejo iz izobraževanja že v osnovni šoli, in sicer na podlagi ponavljanj razreda-ov, tako, da svojo osemletno šolsko obveznost zaključijo že v nižjih razredih ali pa osnovno šolo sicer končajo, vendar šolanja na srednješolski ravni ne nadaljujejo. Teh je bilo v zadnjih desetih letih vsako leto približno dva do tri tisoč ali okrog 10% generacije, ki zapusti osnovno šolo. Za te učence velja, da so praviloma zelo mladi, stari 15 do 16 let. Pogoste so učne težave in slabo predznanje, ki izhaja še iz obdobja osnovnega izobraževanja. Neredko izhajajo iz slabih socialnih razmer in imajo slabše sposobnosti ter so nemotivirani za izobraževanje. O učencih, ki ne nadaljujejo šolanja v srednješolskih programih, pa po mnenju Geržine, ni natančne evidence (Geržina idr. v Ule, 2003a:24).

Drugi del učencev izpade iz izobraževanja v srednji šoli. Razlogi za osip v tem obdobju so raznoliki. Rumberger (v Ule, 2003a:28) med drugim navaja tudi ekonomske probleme, nizko izobrazbo staršev in nizek dohodek staršev. Pri zadnjih petih generacijah naj bi bil v Sloveniji končni osip iz srednješolskega izobraževanja od 13 do 18% (ibid) (glej Tabela 5.1.).

Tabela 6.1.: Osip v srednješolskem izobraževanju glede na vrsto programa za vse dijake (v %)

	generacija 1989 – 1994	generacija 1991 – 1996	generacija 1992 – 1997	generacija 1993 – 1998
Nižje poklicno izobraževanje	22,1	21,3	29,4	31,9
Srednje poklicno izobraževanje	20,3	26,8	18,6	16,6
Srednje strokovno in tehniško izobraževanje	13,3	14,9	12,8	11,9
Skupaj: vsi poklicni, tehniški in strokovni programi	16,7	20,4	16,2	15,0
gimnazija	11,3	5,9	7,0	6,5
Skupaj: vsi srednješolski programi	15,6	17,2	14,1	13,0

VIR: Socialna izključenost – preventivna vloga poklicnega izobraževanja v Sloveniji, MŠŠ, 2000, V: Pravice otrok. Podatkovna podpora položaja otrok v RS s primerjalno analizo družinske politike v šestih izbranih državah. IRSSV, 2003

Kot je razvidno iz zgornje tabele je odstotek osipa najnižji pri gimnazijah, pri katerih sta želja in volja po izobrazbi prisotni že pri vstopu v ta srednješolski program, kot tudi določene ambicije po kasnejšem nadaljevanju študija na visokošolskih in univerzitetnih programih. Najmanjša zavezanost ciljem zaključitve obiskovanega programa šolanja pa se kaže v nižjem poklicne izobraževanju, kjer si slaba tretjina dijakov zaradi predčasnega izstopa ne pridobi izbranega poklica.

6.4. Pomen družinskega porekla

Pogostost oz. verjetnost za predčasen izstop učencev iz izobraževalnega sistema 'določajo' številni dejavniki, ki izhajajo iz raznolikih oblik in organiziranosti sodobne družine, individualnih karakteristik posameznika in tudi značilnosti posameznega izobraževalnega sistema. Mnogo zavisi tudi od količine družbenega kapitala, s katero razpolaga posamezna družina oz. njeni člani. Obstajajo raziskave³², ki so potrdile statistično povezanost med nizkim družbeno-ekonomskim položajem in revščino na eni strani ter večjim osipom na drugi strani, vendar pojavnost revščine tako kot osipa ni stvar trenutka oz. enkratne impulzivne odločitve. Raziskovalci pojasnjujejo osipništvo kot kumulativen proces, ki rezultira v osipu. Če želimo pojav natančneje razumeti, pa se moramo poglobiti predvsem v ozadje tega pojava. Dejavniki, ki s svojo dalj časa trajajočo vplivnostjo k temu prispevajo, so namreč zelo kompleksni.

Po Duppertu je osip še posebej verjetna situacija v naslednjih opisanih primerih (v Ule, 2003a:29):

- učenec izhaja iz družine, v kateri so starši ali drugi otroci osipniki in je podpora za dosego izobrazbenih ciljev nizka
- učenec izhaja iz družine z veliko otroki
- učenec izhaja iz družine, ki ima težave zaradi jezika, kulturnih razlik, transporta ali ustreznih oblačil
- učenec izhaja iz doma, ki je pretirano stresen (ker mora npr. pogosto menjavati šole ali ker je oče nenehno odsoten)

Iz omenjenih primerov je mogoče razbrati tudi približno družinsko atmosfero in odnose, ki vladajo znotraj nje. Strokovnjaki družno priznavajo odločilen pomen za doseganje otrokovega

³² Uletova povzemajoč po Duppertu (1993) v svojem poročilu omenja naslednje raziskave: Archer in Dresden, 1987; Ekstrom, Goertz, Pollack in Rock, 1986; Howard in Anderson, 1978; Lloyd, 1978; Pallas, 1986;

uspeha predvsem ustrezni družinski klimi, ki temelji na stabilnosti osnovne družinske strukture, njeni kohezivnosti in aktivni vključenosti njenih članov skozi obdobje otrokovega razvoja v samostojno, uspešno in zrelo osebnost. S tega vidika je pomembno zagotavljanje za učenje spodbujajočega družinskega okolja, vzpostavljanje relativno visokih pričakovanj glede otrokovih dosežkov in kariere v prihodnosti ter aktivna vloga staršev v procesu izobraževanja svojih otrok.

Nenazadnje verjetnost uspeha naših dejanj zavisi tudi od naše samopodobe. Številne raziskave, ki se osredotočajo na obdobje otroštva in adolescence, kažejo, kako pomembno je oblikovanje pozitivnega samospoštovanja za otrokov nadaljnji psihosocialni razvoj. Ugotovitve kažejo, da otroci z večjim samospoštovanjem bolj uspešno premagujejo stres, ki se jim slej ali prej postavlja na pot pri doseganju načrtanih poklicnih vlog. Pri mladih z višjim samospoštovanjem in samopodobo je jasnejša tudi predstava o lastni poklicni karieri. Vloga staršev je poleg zmožnosti zadovoljevanja otrokovih osnovnih bioloških potreb tudi nudenje socialne in emocionalne podpore svojim potomcem, da se lažje soočajo s problemi, ki jih čakajo v njihovem okolju. 'Aktivna' prisotnost staršev naj bi tako pozitivno vplivala na manjši osip med učenci.

6.5. Brezposelnost mladih

Raziskave, ki primerjajo populacijo zaposlenih s populacijo brezposelnih mladih ugotavljajo, da brezposelnost pušča usodne posledice na psihični strukturi osebnosti. Slednji imajo veliko slabšo samopodobo in le nizko stopnjo zaupanja v lastna dejanja in svet nasploh. Še posebej boleča je lahko dolgotrajna brezposelnost, ki lahko v tako ranljivem obdobju človekovega življenja, ko je večino znanja zgolj na papirju, izkušenj pa le malo ali nič, usodno zaznamuje potek posameznikove nadaljnje poklicne kariere (Ule, Miheljak;1995:122; Bajzek (ur), 2003).

Izobraževanje do pridobitve ustreznega poklica je tako individualno kot tudi družbeno zaželjena praksa. Izjemoma posamezniki niso motivirani za tovrstno načrtovanje lastne prihodnosti, pomanjkanje starševske podpore, nizko vrednotenje izobrazbe in nizke aspiracije so bili kot eden izmed dejavnikov za pojav osipa omenjeni že v prejšnjem poglavju.

Na temelju statističnih podatkov lahko rečemo, da je pretočnost mladih s programov šolanja na ustrezno delovno mesto motena in da je brezposelnost mladih tudi v slovenskem prostoru pereč problem.

Tabela 6.2.: Stopnja brezposelnosti celotne populacije in populacije v starostnem razredu 15 - 19 let po spolu, 2. četrtletje

Leto	vsi		moški		ženske	
	skupaj	15 – 19 let	skupaj	15 – 19 let	skupaj	15 – 19 let
1996	7,3	32,7	7,5	31,4	7,0	34,1
1997	7,1	20,8	7,0	18,3	7,2	24,4
1998	7,7	27,4	7,6	27,6	7,7	27,2
1999	7,4	28,9	7,2	25,4	7,6	32,8
2000	7,2	24,7	7,0	22,1	7,4	28,8

VIR: <http://www.stat.si>

Iz zgornje tabele je razvidno, da je stopnja brezposelnosti pri opazovani mladi populaciji veliko višja kot pa to velja za celotno populacijo. Opaziti je trend postopnega in neenakomernega zmanjševanja brezposelnosti med mladimi, ki je skozi vso opazovano obdobje, razen podobnih deležev po spolu v letu 1998, pri ženski populaciji še pogostejša.

Tabela 6.3.: Brezposelnost celotne delovne sile ter delovne sile stare do 18 let na dan 31.12.2000

Stopnja izobrazbe	Vsi		Do 18 let	
	število	delež	število	delež
I.	42.631	40,8	456	90,3
II.	6.755	6,5	10	2,0
III.	1.625	1,6	-	-
IV.	26.520	25,4	39	7,7
V.	22.389	21,4	-	-
VI.	2.374	2,3	-	-
VII.	2.287	2,2	-	-
Skupaj:	104.583	100,0	505	100,0

VIR: <http://www.stat.si>

In kakšen je izobrazbeni profil brezposelnih mladih? Glede na stopnjo izobrazbe je po pričakovanjih največ brezposelnih med tistimi, ki imajo najnižjo doseženo izobrazbo. Podobno velja tudi za mlade do 18 let, kjer je med vsemi brezposelnimi mladimi 90% takih, s končano I. stopnjo izobrazbe, 2% jih ima zaključeno II. stopnjo izobrazbe, slabih 8% pa je brezposelnih z doseženo IV. stopnjo izobrazbe. Deleži in strukturna razmerja med brezposelnimi so seveda povezana z nizko starostjo opazovane mlade populacije (do 18 let).

Pričujoče poglavje je bilo namenjeno predvsem seznanjanju z raznovrstnimi vsebinskimi zapolnitvami kontekstualnega ozadja in vzročnosti osipniških praks. Četudi družinsko poreklo in morebiti prisotna nizka blaginja v družini igrajo pomembno vlogo pri verjetnosti za pojav osipništva, je navezava na revščino tu le posredna. Pojav se zdi v luči moje diplomske naloge namreč veliko zanimivejši z vidika posledic, ki jih ima takšno dejanje za posameznikov kasnejši življenjski potek. Potrebno je poudariti, da tovrstno 'generiranje' slabših pozicionalnih izhodišč pri osipniški populaciji v primerjavi z vrstniki, ki si z dokončanjem določenega izobraževalnega programa pridobijo ustrezen poklic, pomeni tudi zaprto pot za njihovo kariero na trgu dela, zgolj skromno izbiro slabo plačanih del ali pa jim po najbolj verjetnem scenariju preteži brezposelnost. Le-ta pa je lahko za zelo mladega človeka z malo življenjskimi izkušnjami hudo breme in preizkušnja.

7. ZAKLJUČEK

Družba potrebuje vse svoje člane in nobenega ne sme izključiti ali ga postaviti na obrobje. Temu načelu želi slediti ves sodoben svet, vendar namen na deklarativni ravni še ni zagotovilo za preslikavo izpolnjenih želja v realno življenje. Prav razkorak med želenim in dejanskim stanjem je bil vzvod za pričujočo diplomsko nalogo.

Vidiki obravnave pojava revščine se lahko med seboj precej razlikujejo, kar dokazujejo tudi raznolika teoretska izhodišča. Prva dilema nastopi že ob vprašanju, na kaj biti pozoren pri razmišljanju o tej temi. Zanimajo nas lahko predvsem individualni vidiki doživljanja revščine in ugotavljanje subjektivnih občutenj revnih, ali pa se osredotočimo bolj okoli nam bližjih socioloških prijemov pri raziskovanju položaja revnih kot posebne družbene skupine. S tovrstnimi vprašanji so se srečevali že začetniki in današnji klasiki s področja proučevanja revščine. Osebnostno sem poskušala koherentno osvetliti stanje revščine na podlagi ustaljenih družbenih spremenljivk kot so dohodek, izobrazba, starost itd., s pomočjo vključitve določenih 'mehkih' podatkov, pa sliko stanja še izostriti in poglobiti.

Po objektivnih kazalcih revščine, kjer je prag revščine izračunan pri **50% povprečnih ekvivalentnih izdatkih**, je bilo v Sloveniji v letu **1999**, kamor segajo zadnji razpoložljivi podatki, **12,2% revnih gospodinjstev v Sloveniji**, kar je rahel upad po letu 1993, ko je bila stopnja relativne revščine 13,6%. V vseh opazovanih obdobjih (1993–1999) je revščina najpogostejša v enočlanskih gospodinjstvih, predvsem med starejšimi osebami in starejšimi pari, visoko stopnjo tveganja ves čas izkazujejo tudi enostarševske družine z otroki tudi nad 16 let. Četudi velja nekakšen družbeni konsenz, da beda najbolj ogroža starejše ljudi, se moja spoznanja v določeni meri razlikujejo. V letu 1993 je v Sloveniji skoraj polovico samskih gospodinjstev starejših oseb živelo pod pragom revščine, v letu 1999 pa pol manj. Nasprotno pa se v omenjenih letih revščina konstantno povečuje v gospodinjstvih z otroki. Podrobneje se je s preverjanji te hipoteze ukvarjala tudi M. Novak, ki je prišla do ugotovitve, da izrisana slika revščine zavisi tudi od uporabljenega merila. Na pričujočih straneh večkrat interpretirane raziskave so med drugim pokazale tudi statistično povezanost izobrazbe s stopnjo materialnega (ne)blagostanja gospodinjstva. V skladu z večletnimi izkušnjami in zakonitostmi merjenja subjektivne revščine, podatek o zelo nizki stopnji 'priznane' revščine ne preseneča.

'Mlade družine', ki so opazovane kot poseben tip gospodinjestev, so po objektivnih kazalcih nekoliko bolj ogrožene za življenje v revščini, optimistična miselnost mladih pa je razvidna iz njihovih subjektivnih mnenj, saj svojo materialno situacijo ocenjujejo boljše kot izkazujejo »trdi« statistični podatki.

Obdobje odraščanja je, čeprav kratko in prehodno, zelo pomembno. Doseganje ustrezne izobrazbe kot večinska okupacija in naloga v tem življenjskem obdobju je kot naložba za prihodnost, čeprav prave garancije za uspeh ni in tudi zanesljivega 'varovala' pred revščino ne. Osipniki kot tista populacija otrok in mladostnikov, ki zapustijo izobraževalni program ali razred še pred njegovim iztekom, čuti posledice svoje odločitve celo življenje. Istočasno velja njihov položaj za neperspektivnega, z malo možnosti izboljšave, kljub določenim pozitivnim premikom, narejenih s strani države, na področju izkazanega interesa za oblikovanje 'alternativnih' oblik izobraževanja kot je npr. PUK - projektno učenje mladih. Osipništvo pa ima za posledico tudi večjo socialno, ekonomsko, zdravstveno itd. odvisnost, kar vse povzroča, da osipniki težko presežejo posledice svojega dejanja, katerega vzroki so sicer raznoteri: individualni; tisti, povezani s šolskim sistemom in tisti, ki izhajajo iz družine in družinskih odnosov. Največja verjetnost za osipništvo izhaja iz situacije, ko posameznik ne čuti prave podpore ne v domačem okolju ne znotraj vrstniške skupine v šolskem okolju. Neumeščenost v eno ali drugo okolje povečuje možnost, da pride do razdora obstoječe situacije. Določene raziskave so pokazale, da pogostost zavisi tudi od družinskega porekla. Spoznanja pričajo, da imajo starši osipnikov relativno nižjo izobrazbo in da živijo v slabših materialnih razmerah kot preostali vrstniki. Med drugim so od staršev deležni manj vzpodbud in podpore pri doseganju izobrazbenih ciljev, velikokrat pa se moč odločitve za dejanje skriva tudi v dejstvu, da je s strani staršev pa tudi njihovih otrok prisotno višje vrednotenje dela in čimprejšnjega dodatnega prihodka, kakor pa doseganje poklica, ki ustreza posameznikovim željam in sposobnostim.

Brezposelnost mladih, ki je na kratko omenjena bolj kot psihološki fenomen, s katerim se srečuje mnogo mladih, samo potrjuje, kako je poleg zadostitve določenim osnovnim pogojem za uspešno življenje, potrebno v življenju otrokom zagotoviti tudi ustrezne pogoje za oblikovanje zrele, stabilne in samozavestne osebnosti, ki posamezniku omogoča 'manevriranje' ob prihajajočih problemih in možnost izbir v tem tveganem okolju. Kajti moč izbire je lahko odrešujoča...

8. SUMMARY

Poverty is such a complex notion that it cannot be studied from one aspect only. There are many concepts and definitions of poverty, as well as methods of measurement which enables to get a clearer picture of its diversity. The main examined hypothesis is based on understanding of poverty not only in the sense of the lack of money or material goods, but on the assumption that poverty includes other forms of deprivation (poor health, low education, shortage of social contacts, information, knowledge, values, etc.). So in poor families children as one of the victims of poor living conditions are exposed to many threats of deprived position. Poverty is usually measured by setting an agreed poverty line, which can be defined as a certain percentage of average or median income or expenditure of households in equivalent form. Another well-known definition of poverty is considered subjective where people are asked by surveys whether they feel themselves that they are poor or not. Collected data presents a good basis for understanding and making conclusions about how people live, but there is no available data exclusively concerning child poverty. This is a reason for only predicting about the structure and proportion of poverty in households with children. In 1999, the majority of the poor were over 65 years of age, lived in a single household, their education level was very low. Households that are also poor are those with three or more children aged over 16. In general, poverty in elderly households reduced in last years, while poverty in households with children increased compared to 1993. Lacking of suitable information about forms of deprivation among children prepared me to focus on specifically defined population of young families, which play an important role in socialization of their descendants by insuring them encouraging environment for development of their capabilities. According to statistical data these families are a little bit more exposed to poverty than the Slovenian households on average. On the other hand, subjective perception of a sufficiency of their disposable income is more favourable among households with young families than in the Slovenian average. In the light of the fact that education is one of the most preventing factors from poverty, school drop-outs present another focusing point in this text. Consequences of their early leaving from educational institution are seen as low achieved education and no occupation, which are all threatening factors for unemployment, low material status and even living below the poverty line. And so we came to one of many causes explaining process of development and generating poverty.

KEY WORDS: poverty, concepts, definitions, measurement, child poverty, young families, education, youth unemployment, school drop-out

LITERATURA:

- (2000) *Program boja proti revščini in socialni izključenosti*. Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve. Ljubljana.
- (2002) *Izvajanje strategije socialnega vključevanja s poročilom o uresničevanju programa boja proti revščini in socialni izključenosti*. Ministrstvo RS za delo, družino in socialne zadeve. Ljubljana.
- (2003) *Analiza transferjev s področja socialne zaščite*. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Ljubljana.
- (2003) *Pravice otrok. Podatkovna podpora položaja otrok v RS s primerjalno analizo družinske politike v šestih izbranih državah*. Dopolnjeno končno poročilo. Inštitut RS za socialno varstvo. Ljubljana.
- Alcock, P. (1993): *Understanding Poverty*. MacMillan Press Ltd. London.
- Bajzek, J. (ur) (2003): *Zrcalo odraščanja*. Didakta. Radovljica.
- Beck, U. (1995): *Ecological enlightenment: essays on the politics of the risk society*. Humanities Press. New Jersey.
- Bradshaw, J. (2000): »*Child poverty: comparison of industrial and transition economies*«. V: Hutton, S., Redmond, G. (ur): *Poverty in Transition Economies*. Routledge. New York and London. Str. 191-207.
- Gregorčič, M., Hanžek, M. (ur) (2001): *Human development report Slovenia 2000-2001*. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Ljubljana.
- Hall, W. N., Kagan, S.L., Zigler, F. (ur) (1996): *Children, families & government*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hanžek, M. (ur) (1998): *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 1998*. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Ljubljana.
- Hanžek, M. (ur) (1999): *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 1999*. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Ljubljana.
- Haralambos, M., Holborn, M. (1999): *Sociologija: teme in pogledi*. DZS. Ljubljana.
- Intihar, S. (2002): »*Življenjska raven*«. Statistične informacije, 165, str. 1-9.
- Intihar, S., Žnidaršič, E. (2000): »*Življenjska raven*«. Statistične informacije, 270, str. 1-9.
- Intihar, S., Žnidaršič, E. (2001): »*Življenjska raven*«. Statistične informacije, 241, str. 1-10.

- Javornik, J., Korošec, V. (ur) (2003): *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002-2003*. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Ljubljana.
- Kersnik – Bergant, M. (1999): »Revščina in neenakost«. *Razgledi*, št. 11, str. 13-14.
- Klinar, P., Trampuž, C. (1992): »O družbeni neenakosti in revščini v Sloveniji 1992«. *Teorija in praksa*, 29, 11-12, str. 1055-1067.
- Kmet, R., Murn, A. (ur) (2003): *Poročilo o razvoju 2003*. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Ljubljana.
- Le Grand, J., Propper, C., Robinson, R. (1992, 1976): *The Economics of Social Problems*. MacMillan Press Ltd. London.
- Malačič, J., Stropnik, N. (1991): »Stroški otrok v Sloveniji«. *Slovenska ekonomska revija*, 42, 3-4, str. 148-163.
- Novak, M. (1992): »Revščina v 80. letih v Sloveniji«. *Teorija in praksa*, 29, 7-8, str. 651-661.
- Novak, M. (1994): *Dober dan, revščina: dejstva, pristopi, politike*. Socialna zbornica Slovenije. Ljubljana.
- Novak, M. (1996): »Poverty: facts and feelings«. *Družboslovne razprave*, 13, 22-23, str. 84-98.
- Novak, M. (1999): »Starost – element družbene marginalizacije?«, V: Mandič, S. (ur): *Kakovost življenja. Stanja in spremembe*. FDV. Ljubljana.
- Øyen, E., Miller, S. M., Samad, A. S. (ur) (1996): *Poverty: A Global Review. Handbook on International Poverty Research*. Scandinavian University Press. Oslo.
- Rener, T. (1995): »Ideologije krize«, V: Rener, T., Potočnik, V., Kozmik, V. (ur): *Družine. Različne – enakopravne*. Vitrum. Ljubljana.
- Room, G. (ur) (1993): *Anti-poverty Action-Research in Europe*. SAUS. Bristol.
- Rus, V. (1990): *Socialna država in družba blaginje*. Inštitut za sociologijo Domus. Ljubljana.
- Scott, J. (1994): *Poverty and Wealth: Citizenship, deprivation and privilege*. Longman Sociology Series. London and New York.
- Spicker, P. (1993): *Poverty and Social Security: concepts and principles*. Routledge. New York and London.
- Stanovnik, T. (1990): »Revščina – definicije, analize in implikacije za socialno politiko«. *IB revija*, 25, 8-9, str. 18-28.

- Stanovnik, T. (1997): »Revščina in marginalizacija prebivalstva v Sloveniji«. Družboslovne razprave, 13, 24-25, str. 23-39.
- Stanovnik, T., Stropnik, N. (2000): »Income distribution and poverty in Slovenia«. V: Hutton, S., Redmond, G. (ur): Poverty in Transition Economies. Routledge. New York and London. Str. 154-172.
- Stropnik, N. (1994): »Revščina: teoretični pristopi in mere«. Slovenska ekonomska revija, 45, 5, str. 490-506.
- Stropnik, N. (1997): *Ekonomski vidiki starševstva*. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.
- Stropnik, N. (2000): »Transferji družinam z otroki v izbranih evropskih državah: primer otroškega dodatka in davčnih prihrankov«. IB revija, 34, 2, 29-39.
- Stropnik, N., Blažič, H., Kristen, S. (1999): »Vpliv otroških dodatkov in davčnih olajšav za otroke na razpoložljive dohodke družin«. IB revija, 33, 4, str. 31-44.
- Stropnik, N., Stanovnik, T. (2002): *Boj proti revščini in socialni izključenosti. 2. Knjiga. Primer Slovenije*. Mednarodna organizacija dela. Budimpešta.
- Svetlik, I. (ur) (1996): *Kakovost življenja v Sloveniji*. FDV. Ljubljana.
- Townsend, P (1993): *The International Analysis of Poverty*. Harvester Wheatsheaf. New York.
- Townsend, P. (1979): *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*. Penguin Books. New York.
- Ule, M. (ur) (2002): *Ekonomsko socialni položaj mladih držin v Sloveniji*. Končno poročilo. FDV. Center za socialno psihologijo. Ljubljana.
- Ule, M. (ur) (2003a): *Kakovost življenja otrok in mladostnikov v Sloveniji*. Fazno poročilo. FDV. Center za socialno psihologijo. Ljubljana.
- Ule, M. (ur) (2003b): *Tipi družin in socialne mreže*. Končno poročilo. FDV. Center za socialno psihologijo. Ljubljana.
- Ule, M.; Mihelj, V. (1995): *Pri(e)hodnost mladine*. DZS. Ljubljana.
- Vojnovič, M. (ur) (1996): *Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji, 1995*. Slovenski odbor za UNICEF. Ljubljana.
- Žnidaršič, E. (1999): »Življenjska raven«. Statistične informacije, 215, str. 1-9.